

Medewerkers distributiekantoor en raadhuis gearresteerd

Na de overval op het raadhuis en het distributiekantoor worden reeds de volgende dag, 10 november 1943, enkele gemeente- en distributiemedewerkers bij de SiPo te Rotterdam ontboden om inlichtingen betreffende de overval te verstrekken, namelijk C.J. van der Aar (veldwachter), J.H. Commijs (kassier waardemateriaal), J. van der Luit (gemeentebode) en A.G.M. Zonneveld (bewaker distributiekantoor).

Ook gemeente-bode Jacob van der Luit wordt gearresteerd na de overval op het distributiekantoor.

Op 12 november worden ook Dick van Beek en Willem Collee, tijdens een gesprek met burgemeester Sikkens en een officier van de SiPo, gearresteerd en voor verhoor meegenomen naar het pand van de SiPo aan de Heemraadssingel te Rotterdam. Tijdens zijn verblijf in de gevangenis aan het Haagse Veer ontvangt Dick van Tootje van den Oord, zijn aanstaande vrouw, een ring. Hierin is de datum 24-11-43 gegraveerd. De ring is een teken: "het gaat thuis allemaal goed".

Deze gevangenschap duurt tot 4 december 1943. Wethouder Van Egmond benaderde een oppasser van Rauter, die tegen betaling van f 1.000,- bereid bleek 'medewerking' te verlenen. Tijdens een feestje legde de oppasser de dronken Rauter een formulier voor, waarop hij toestemming gaf een aantal arrestanten vrij te laten.

Commijs duikt na zijn terugkeer onder bij de familie Collee in de Geversstraat, waar hij tot de bevrijding zou blijven.

Oprichting Landwacht

Medio november 1943 krijgt de Vrijwillige Hulppolitie, die vooral optreedt bij het ophalen van te deporteren Joden of onderduikers, en woningen bewaakt van vooraanstaande NSB'ers, een 'aanvulling'; opgericht wordt de 'Landwacht', een NSB-politieformatie.

De Landwacht krijgt op den duur een kader van 1300 man beroepslandwachters, terwijl er 9000 hulplandwachters zullen worden geworven. De laatsten krijgen een beloning van drie kwartjes per uur. Later, wanneer hun betaling niet goed meer verloopt, zullen zij veelvuldig proberen iets bij te 'verdienen' door vaak moeizaam verkregen voedsel in beslag te nemen. De qua uiterlijk en gedrag haveloze en tuchteloze landwachters krijgen van het publiek de bijnaam 'Jan Hagel', omdat zij alleen met een buks mogen schieten.

De Oegstgeestenaar Jan Juffermans heeft ervaren dat zij niet aarzelen hun buks te gebruiken. Op een dag liep hij van zijn

ouderlijk huis in de Nassaulaan 2 in de richting van de Koninginnelaan, met een geslacht konijn in een zak. Ter hoogte van de Mauritslaan kwamen drie 'heren' in uniform - waarvan twee bekenden - zijn richting uit, en: Juffermans werd met hagel beschoten!

Anton Knijnenburg omgekomen

Anton Knijnenburg, die werkte bij bakker Hoogeveen, ging op 18-jarige leeftijd naar Duitsland in plaats van een oudere collega, die vrouw en kind had.

Anton werd tewerkgesteld bij Rheinmetall-Borsig in Berlijn-Tegel.

Op 26 november 1943 komt Anton Knijnenburg om het leven als gevolg van een bombardement op Berlijn. "Der Hilfsarbeiter Antonius Knijnenburg, katholisch, wohnhaft in Berlin-Tegel, im Lager am Erholungsweg ist am 26. November gegen 21 Uhr 30-- Minuten in Berlin-Tegel in genannten Lager gefallen", zo luidt de tekst van de 'Sterbeurkunde', die de familie Knijnenburg later zal ontvangen. Per 25 februari 1944 krijgt de familie zijn 'Restlohn von RM 84,— 'overgemaakt.

Wederom arrestaties

De vreugde over de herwonnen vrijheid van Dick van Beek en zijn collega's is van korte duur. Door loslippigheid van personen buiten Oegstgeest, die hebben opgevangen dat een deel van de buit van de overval zich bij Veen op de Rijnzichtweg zou bevinden, is de aandacht van de bezetter in versterkte mate op Oegstgeest gericht. Wanneer enkele mannen van de SiPo op zaterdag 11 december Veen en zijn vrouw bezoeken, zit mevrouw Veen krampachtig op de sofa. Op een gegeven moment wordt zij gedwongen op te staan... De bonnen, die de groep Talboo zijn toegevoerd, bevinden zich in de sofa. Veen en zijn vrouw worden weggevoerd, en terloops ook Gijs van den Aamele, die beneden hen woont; hij werkt als ambtenaar op het distributiekantoor en dat is in deze situatie voldoende. Tijdens de tocht naar Rotterdam wordt de auto aangereden; Veen raakt gewond en wordt opgenomen in de Ursula Kliniek te

Jan Hagel', hier nog niet geüniformeerd, op de fiets.

Wassenaar. Mevrouw Veen en Van den Aamele worden naar Rotterdam gebracht. De ongelukstijdning bereikt Johannes Post spoedig.

Veldwachter Van der Aar en gemeentebode Van der Luit worden bovendien opnieuw gearresteerd.

Johannes Post beraamt plannen om de heer Veen uit de Ursula Kliniek te bevrijden.

Oegstgeest wordt gestraft

Op grond van een verordening van burgemeester Sikkens van 14 december 1943, uitgevaardigd in opdracht van Rauter, zullen alle Oegstgeester mannen van 18 tot 60 jaar gedurende een bepaalde periode opgeroepen worden om bij toerbeurt bewakingsdiensten te verrichten bij het politiebureau, het distributiekantoor, het raadhuis en het postkantoor. Tevens zal de avondklok worden vervroegd naar 19.00 uur op werkdagen, en naar 18.00 uur op zon- en feestdagen. Gedurende deze periode zal voorts het sluitingsuur voor cafés en restaurants worden vervroegd tot 18.30 uur, terwijl deze op zon- en feestdagen gesloten dienen te

GEMEENTE OEGSTGEEST

Aan den Heer

Philippus J. Molenkamp
W. Hofdijk
OEGSTGEEST

Op grond van de door mij op 14 December 1943 uitgevaardigde politievoorschriften draag ik U op om U op *Woens* dag,

morgen 5 - JAN 1944, om 0.55 uur in persoon te melden ter gemeentesecretarie, Raadhuispark 15, voor het verrichten van bewakingsdiensten. Ter bijzondere bewaking wordt U aangewezen: Raadhuis met politiebureau, Gemeentesecretarie, Distributiekantoor, Postkantoor, waarlangs U moet patrouilleren. Post No. *9*

U staat er voor in, dat gedurende de tijd, dat aan U de bewaking is opgedragen, sabotagedaden worden voorkomen.

Uw dienst eindigt om *4.30* uur. U moet zich op dit tijdstip weder op de hierboven genoemde plaats melden.

Indien U aan deze oproep geen gevolg geeft, wordt U gearresteerd en voor de Duitse Politie geleid.

De Burgemeester van Oegstgeest,
O. L. J. SIKKENS.

Deze oproep machtigt U langs de kortste weg van uw huis naar het Raadhuispark en terug te gaan.

De uren zijn aangegeven volgens de 24-urige tijdsindeling.

K 1861

Een oproep voor Philippus J. Molenkamp voor het verrichten van bewakingsdiensten als straf voor de overval op het distributiekantoor.

zijn. Dit alles "voor de op 9 November 1943 plaats gehad hebbende zware roofoverval op het distributiekantoor en het politiebureau en voor de in verband hiermede door de bevolking van Oegstgeest aangenomen houding".

De bewaking moet geschieden tijdens de uren dat de bureaus gesloten zijn: iedere avond vanaf 18.00 uur tot 's morgens 8.00 uur, op zaterdagmiddag, en op zon- en feestdagen. De nachtdiensten zijn verdeeld in vier perioden van 3 uur, waarin steeds twaalf mannen 2 uur buitendienst hebben, en een uur binnen wacht moeten houden. Uit een berekening, gebaseerd op het voor de wachtdienst vastgestelde aantal uren, blijkt dat 3128 mannen nodig zijn om aan de vraag te voldoen. De afdeling bevolking constateert dat niet meer dan 2419 perso-

nen ter beschikking zijn, waarvan er 96 afvallen omdat zij lid zijn van de NSB of daarmee sympathiseren, 180 mannen werken in het buitenland, 203 personen verrichten werk voor de Wehrmacht in Nederland, terwijl 296 mannen niet kunnen meedraaien omdat zij ziek of ondergedoken zijn. Zodoende moeten sommige mannen twee, of zelfs drie maal wachtlopen. Ieder, die een wachtdienst moet vervullen, krijgt een schriftelijke oproep, die hem machtigt "langs de kortste weg" van zijn huis "naar het Raadhuispark" (het omgedoopte Wilhelminapark) heen en terug te gaan.

In deze periode controleren de Duitsers drie maal of een en ander volgens de voorschriften verloopt.

De Reichskommissar legt als derde strafmaatregel de gemeente een geldboete op van f 80.000,-, die naar draagkracht op de inwoners moet worden verhaald. De boete wordt volgens instructie binnen acht dagen betaald. Verhaal op de inwoners vindt echter niet plaats.

Verzetsmensen hebben handenvol werk

In deze fase van de bezetting eisen de activiteiten van de illegale werkers vaak alle beschikbare (vrije) tijd op. Voor degenen, die niet zijn ondergedoken, is het lang niet altijd mogelijk er een 'normale' baan bij te hebben. Rein van Kampenhout uit de Sumatrastraat, één van de meest actieve verzetsstrijders van de groep Talboo, is gestopt met zijn werk in de bouw om zich volledig aan het verzet te kunnen wijden. Hij weet zich gesteund door zijn vrouw Jobje, die op allerlei manieren een bijdrage levert aan het werk van haar man. Rein zou graag de groep willen uitbreiden. Hij heeft horen spreken van de koerierster Liesje Bos, en Joods meisje met verantwoordelijkheidsbesef, dat in Leiden op een onderduikadres verblijft. Weliswaar zijn er enkele jonge mannen, die aan het verzet willen deelnemen, maar die zijn zó jong dat het riskant lijkt te veel verantwoording op hun schouders te leggen. Ook de ouders van deze bereidwillige jongemannen zullen ongerust worden als hun jonge zonen gevaar lopen.

Mevrouw Cosijn maakt zich zorgen

Mevrouw H.E.C. Cosijn-Ohlenschlager (Willem de Zwijgerlaan 30) is met haar zoons Maus, Jan en Adriaan en haar dochter Liesbeth uit Oost-Indië teruggekeerd naar Nederland, omdat Maus in de tropen last had van asthma en allergieën. Vader Cosijn verblijft als officier van het KNIL nog steeds in Indië.

“Het is een hele opgave in deze tijd in je eentje vier opgroeiende kinderen te moeten verzorgen”, denkt mevrouw Cosijn.

“Hoewel, kinderen.... Maus heeft geen last meer van asthma, maar hij is nu op een andere manier een ‘zorgenkind’ geworden”. Maus raakt steeds meer betrokken bij het werk van de Talboo-groep. Hij is zeventien jaar, maar lijkt - juist daardoor? - geen vrees te kennen. “Zou hij hebben meegewerkt aan de overval op het distributiekantoor? En Herman van Oordt uit de Hofbrouckerlaan, die de familie Cosijn regelmatig bezoekt...?”

Sedert kort staat er een stencilmachine op de zolder. De oplage van het Leidse blad ‘The Home Service’ is in korte tijd enorm gestegen. Daarom kreeg Oegstgeest een aparte ‘draaiceel’. De medewerkers van zo’n draaiceel halen de stencils in Leiden op en zorgen zelf voor de verwerking en verspreiding van het nieuws in eigen omgeving. “Maar waarom moest die draaiceel nu net bij háár in huis komen?” denkt mevrouw Cosijn.

Niet alleen Maus, maar ook Liesbeth (15 jaar) en Jan (14 jaar) zijn erbij betrokken geraakt.

Herman Ginjaar en Piet Vromans

De Oegstgeestenaar Herman Ginjaar, geboren in 1921, was een van de eersten die in 1940 werd opgeroepen voor de (Jeugd-) Arbeidsdienst. Om hieraan te ontkomen liet hij zich, in het verlengde van zijn HBS B-opleiding, aan de gemeentelijke HBS te Leiden inschrijven voor de A-opleiding; dit zou enige tijd soelaas geven. Van de voorgenomen studie te Delft heeft hij moeten afzien.

Ginjaar, die behoorde tot het (inmiddels illegale) Nederlands Vrijwilligerscorps, was enige tijd ondergedoken in ’t Gooi, maar

Mevrouw H.E.C. Cosijn-Ohlenschlager, die later zelf actief bij het verzet betrokken zal raken.

keerde medio 1943 terug naar Oegstgeest. Met een ‘zwarte’ Ausweis gaat hij aan het werk bij de Spoorwegen, bij de afdeling Van Gend & Loos in de Breestraat. Doordat hij ‘legaal’ aan het werk ging, kon hij weer terugkeren naar zijn ouderlijk huis, Spaargarenstraat 40.

Via het NVC is Herman Ginjaar in aanraking gekomen met het verzet. Hij werkt veel samen met Co Leenhouts; via hem komt hij ook in contact met Theo Fles, terwijl hij later ook Adrie de Kler zal ontmoeten.

Ginjaar raakt tevens betrokken bij de verspreiding van ‘The Home Service’, die bij de familie Cosijn wordt gestencild. Bij de Spoorwegen leert Ginjaar een Zoeterwoudenaar kennen, die een half jaar jonger is dan hij, namelijk Piet Vromans. Deze Vromans - ook betrokken bij het verzet - spreekt Ginjaar zéér aan.

De padvindders

Nadat de Jeugdstorm (NSB-jongeren) in 1943 het tijdelijke Gidsenhol aan de Wyttenbachweg heeft leeggehaald, komen de activiteiten van de meisjes op een zéér laag pitje te staan.

Eind 1943 komt er in de ‘ondergrondse’ bijeenkomsten van de ex-welpen, die

ressorteren onder oubaas Dolf Koning, meer regelmaat. Zullen zij in vrijheid als verkenner geïnstalleerd kunnen worden? De groep wordt gesplitst in twee patrouilles. De ene groep is gehuisvest in het kantoor van de HANAB achter het huis van aannemer Kamsteeg (Prins Hendriklaan, plaats latere huisartsenpraktijk). Zij hebben vaandrig Addie van Fraassen als leider. De andere groep komt samen bij hun leider Gradus Hakkenberg (Geversstraat 79) in de schuur achter het huis.

Joan Groenewegen uit de Johan de Wittstraat heeft intussen - evenals Jan Cosijn - een niet ongevaarlijk baantje. Iedere avond brengt hij in de Raadsherenbuurt het illegale blad 'Het Parool' rond, dat hij ophaalt bij manufacturer L.J. Bijl in de De Kempenaerstraat.

De welpengroep is uitgebreid met een nieuweling, namelijk Leen van Nieuw-

koop, wiens vader Aldert een bedrijf heeft met huurwagens, taxi's en ambulances aan de Geversstraat. De grootvader van Leen is kosten van het Groene Kerkje; hij heeft waardevolle voorwerpen van burgers verborgen in het baarhuisje op het kerkhof. In de schuur van Hakkenberg ontstaat er voor de padvinders, die zich ook voorbereiden op hun taak ten tijde van de bevrijding, een hachelijke situatie. Een Duitse soldaat betreedt onverwachts de ruimte; hij is op zoek naar fietsen, die massaal worden gevorderd. De soldaat treft geen fietsen aan, maar wèl de Nederlandse vlag en padvindersliteratuur, terwijl de padvinderij verboden is als Engelse 'uitvinding'. De leiding weet een smoesje te verzinnen. "Hier is een kerkelijk jeugd-groepje bijeen", zegt Gradus Hakkenberg. De soldaat vertrekt. Veiligheidshalve poetsen de padvinders toch maar de plaat.

TWEEDE DISTRIBUTIE STAMKAART		M	367 № 016340
NO. PERSOONSBEWIJS		905	000881
NO. EERSTE DISTR. STAMKAART			03537
BEELACHTEN NAAM	de la Court--		
VOORNAAM	Johannes Jacobus--		
GEBOORTEDATUM	22 Jan 05	<i>Controlleur 2-9-44 Voedselvoorziening</i>	
GEBOORTESTR.	OEGSTGEEST		
ADRES	Hofbrouckerlaan 4		

De Tweede Distributie Stamkaart. Nu is het nummer van het persoonsbewijs erop vermeld (zie ter vergelijking de Stamkaart van 30 oktober 1939 in hoofdstuk 1).

Z-kaarten en Tweede Distributiestamkaart

Twee nieuwe controlesystemen, die het onderduiken en/of het ontkomen aan de Arbeitseinsatz zullen bemoeilijken, worden in december 1943 voorbereid en van lieverlee ingevoerd.

In de eerste plaats wordt een 'Tweede Distributiestamkaart' ingevoerd, die in de wandeling 'TD' zal gaan heten. Om een TD te verkrijgen - een onmisbaar attribuut in de voorziening van voedsel, kleding, en allerhande zaken die op de bon zijn - dient men zijn persoonsbewijs te overleggen, waarop een controlezegel geplakt wordt. Zonder dit controlezegel zal het persoonsbewijs niet meer geldig zijn. De Duitsers hebben uit veiligheidsoverwegingen deze zegels in het buitenland laten aanmaken. "Door dit waterdichte systeem zullen alleen 'legaal' levende Nederlanders over een TD kunnen beschikken...", denkt de bezetter. Maar door een nauwe samenwerking tussen verzetsdeelnemers en ambtenaren zullen vele ondergedoken burgers toch TD's krijgen. Het verzet weet controlezegels te pakken te krijgen en dankzij het groeiend ambtenarenverzet worden velen op een nieuwe naam in de ambtelijke administratie geregistreerd.

Een tweede maatregel is de invoering van een kaartsysteem, waarmee de bezetter kan bepalen wie voor tewerkstelling in Duitsland in aanmerking komt. De kaarten, die gelden voor jongens en mannen van 17 tot 45 jaar - en later zelfs tot 50 jaar - worden aangeduid als 'Z'-kaarten, afgeleid van 'Zurückstellungsverfahren'.

Op de arbeidsbureaus komen grote bakken, waarin de kaarten opgezocht kunnen worden. "We krijgen de mannen zo voor het uitzoeken", denken de Duitsers. De eerste streep door de rekening is dat sommige bedrijven de maatregel saboteren; andere vragen te veel Z-kaarten aan, en vullen het teveel fictief in. En de verzetsdeelnemers zullen zo spoedig mogelijk een 'bende' maken van de kaartenbakken door de werkgevers valse Z-kaarten te verstrekken, die op de Arbeidsbureaus in het systeem worden ingevoegd. Ook in Oegstgeest gaan enkele mensen dit werk ter hand nemen.

Nico Knijnenburg omgekomen

Iets meer dan een maand nadat Anton Knijnenburg bij een bombardement op Berlijn is omgekomen, overlijdt zijn broer Nico, op 29 december 1943, op dramatische wijze in het kamp Buchenwald-Weimar. Na zijn gevangenschap in het Franse Bayonne, waarvandaan hij nog een bericht naar huis stuurde, werd hij naar dit Duitse concentratiekamp getransporteerd.

De heer en mevrouw Knijnenburg krijgen bericht dat zij zich in Den Haag dienen te vervoegen in verband met het overlijden van hun zoon. Zij denken dat het Anton betreft. Groot is de ontsteltenis wanneer blijkt dat hun een tweede zoon is ontvallen.

Later krijgen zij kleding van Nico thuisgestuurd, waarop zij bloedsporen aantreffen. Hun leed is schrijnend.

Oudejaarsavond 1943

De lezers van het 'Leidsch Dagblad' hebben hun krant voor het laatst in de bus gekregen. Sedert 1860 kwam het blad onafgebroken dagelijks uit, maar op 2 december 1943 werd meegedeeld "dat in het kader van de verdere concentratie der Nederland-

sche Pers, de uitgave met ingang van 1 Januari 1944 moet worden gestaakt en de papiertoewijzing met ingang van dien datum wordt ingetrokken".

Los hiervan is deze oudejaarsavond voor velen een merkwaardige avond. Gezinnen zijn uit elkaar gevallen. Op de Wyttenbachweg woont mevrouw W.Ph. van der Wal. Zij heeft haar 13-jarige kleinzoon Gerrit en zijn moeder in huis. De vader van Gerrit, Jacob van Loenen, was vroeger kok bij de Holland Amerika Lijn, en later bij het Jongensinternaat 'Beresteyn' te Voorschoten. Maar Jacob van Loenen is opgepakt en tewerkgesteld in Duitsland. Waar zou hij zijn op deze oudejaarsavond?

Andere gezinnen missen een dierbaar familielid, dat zij toch dichtbij weten. Zo is de Oegstgeester postbode Jaap Dofferhoff, toen hij voor de tweede keer met verlof naar Nederland kwam, niet teruggekeerd naar Duitsland; hij heeft een onderduikadres gevonden in Sassenheim. Het Oegstgeester verzet heeft weer een nieuwe cliënt gekregen, die van distributiebonnen moet worden voorzien.

Toon van der Nagel, tuinman van de Anna Kliniek en lid van de groep Talboo, heeft voor het komende jaar een nieuwe verantwoordelijkheid gekregen. Na de arrestatie van Klaas Veen bevinden zich de distributiebonnen van de groep Talboo grotendeels in de dienstwoning van Van der Nagel; hier worden later ook wapens verborgen.

Johannes en Marinus Post hebben voor deze oudejaarsavond een plan gesmeed. De uitvoering is riskant, maar ze willen het proberen.

Poging tot bevrijding Klaas Veen

Sedert 11 december verblijft Klaas Veen in de Ursula Kliniek, omdat hij gewond raakte tijdens zijn transport naar Rotterdam. Johannes en Marinus Post hebben met enkele vertrouwensmannen het plan om Veen op oudejaarsavond te bevrijden. De Oegstgeestenaren Henk van den Ameele (van het garagebedrijf) en Harry Kortmann (Zoutkeetlaan 1, exploitant jacht- en scheepswerf aan het Oegstgeesterkanaal) hebben ook hun medewerking toegezegd. Henk van den Ameele bestuurt de auto. Er

was weinig tijd voor overleg. Ze zullen de kliniek binnenlopen, de patiënt uit zijn bed meenemen en weer weg rijden. De auto stopt voor de verlichte ingang van het grote gebouw. Terwijl Johannes Post Van den Ameele nog enkele aanwijzingen geeft, lopen de anderen reeds naar binnen. In de portiersloge bevindt zich een politieagent. Harry Kortmann loopt voorop. In de gang ziet hij een tweede agent, en verderop nog één, en enkele mannen in burger. Hij schrikt: "Rechercheurs? De SD? Hoe sterk is de bewaking?"

Besluiteloos keert Kortmann zich om en gaat terug. Een agent roept hem. De schrik slaat hem om het hart. Hij rent het gebouw uit en duikt de auto in. De anderen aarzelen, zien de agenten nader komen en volgen. Ook zij springen in de auto. Van den Ameele rijdt snel weg. De mannen duiken omlaag uit angst voor beschieting. Maar er wordt niet geschoten. Dat bezorgt hun een gevoel van twijfel. "Hadden zij toch moeten doorzetten?"

Teleurgesteld keren zij terug. De volgende dag horen zij dat de bewaking slechts uit vier personen bestond, maar nu is uitgebreid tot dertien. Zullen ze nog een tweede kans krijgen?

Beperking vervoer per tram

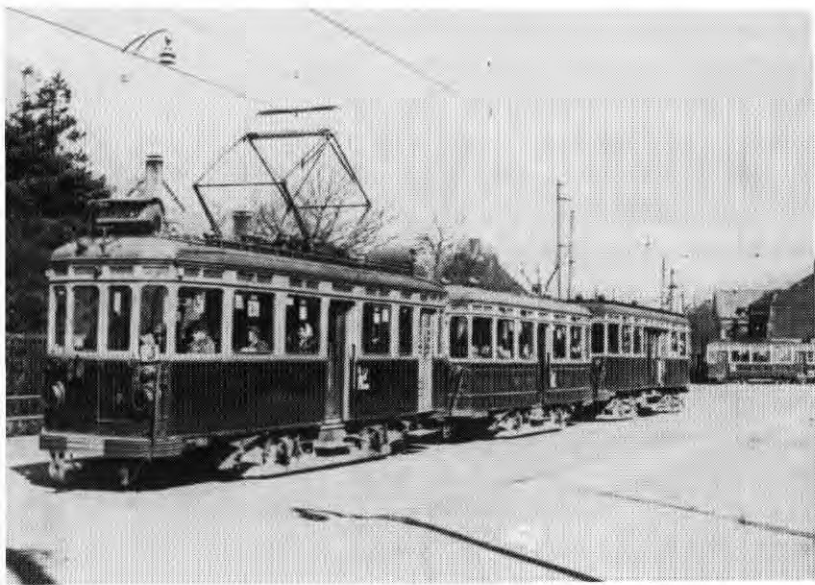
De blauwe tram van de Noord-Zuid-Hollandsche Tramweg Maatschappij (NZH) bepaalt sinds jaar en dag het Oegstgeester straatbeeld. Vooral op het kruispunt Leidse Buurt is het vaak een drukte van belang. Er rijdt een blauwe tram van het station Leiden via de Oegstgeester Leidse Buurt naar Katwijk en naar Noordwijk. Voorts kan men per blauwe tram het traject Leiden-Haarlem afleggen; ook dan passeert de tram de Leidse Buurt, om via de Rhijngeesterstraatweg en de Dorpsstraat op Sassenheim aan te koersen, richting Haarlem. Ook exploiteert de NZH de 'stadstram', die rijdt van de Hoge Rijndijk via de Hogewoerd, de Breestraat, de Blauwpoortsbrug, de Rijnsburgerweg, om te eindigen bij de Leidse Buurt. Dan is er de gele tram van de Haagsche Tramweg Maatschappij (HTM); deze begint zijn route aan het einde van de Haarlemmerstraat. Hij perst zich door deze smalle straat, rijdt via de Blauwpoortsbrug over de Stationsweg naar het station, en koerst vervolgens de Rijnsburgerweg op. Bij 'De Posthof' gaat hij links af en rijdt langs de Lage Mors, om vervolgens zijn route te vervolgen naar de Haagse Schouw; over de brug gaat het dan richting Den Haag, via de Wassenaarse Maaldrift.

Door gebrek aan brandstof werd het autoverkeer geminimaliseerd en reizen steeds meer mensen met de tram. Ook mensen met een bijzondere 'missie', die voor de oorlog weinig gebruik maakten van dit vervoermiddel, reizen nu met de 'blauwe' of de 'gele'.

Rein van Kampenhout pakt regelmatig de tram naar Haarlem, omdat hij in de omgeving van Heemstede onderduikers heeft te verzorgen. Dat is niet zonder gevaar, omdat in de trams regelmatig persoonsbewijzen worden gecontroleerd. De moeder van Jan Wolkers neemt twee maal per week de stadstram naar Leiden met een pannetje warm eten voor Jan, die inmiddels is ondergedoken op een zolderkamertje op de Mare, en schilderlessen krijgt.

De tram is in feite een onmisbaar vervoermiddel geworden.

Maar per 2 januari 1944 ziet de NZH zich

De blauwe tram op weg naar Noordwijk, aan de halte Leidse Buurt te Oegstgeest. Op de achtergrond zien we een stadswagen aan het eindpunt. De foto is genomen in april 1944.

toch genoodzaakt "in verband met vele moeilijkheden" 's zondags beperkingen in de dienstregeling in te voeren. De stadslin wordt gedeeltelijk opgeheven en locale reizigers zullen geen gebruik meer kunnen maken van deze dienst, omdat de 'inter-localen' prioriteit wordt gegeven. Voorts worden de haltes 'Tuinlust' (Rijnsburgerweg) en 'Endegeest' van de interlocale dienst opgeheven.

Onheilspredikers beweren dat de trams over een aantal maanden helemaal niet meer zullen rijden...

Arts Henri Flu te Oegstgeest neergeschoten

Op 3 januari 1944 gaat de Raad van Verzet te Leiden (samenwerkingsverband van een aantal verzetsorganisaties) voor het eerst tot gewapende actie over. Leiden heeft een nieuwe directeur voor het Gewestelijk Arbeidsbureau gekregen, een NSB'er; voordien was de man als zodanig werkzaam te Delft, waar hij de bijnaam 'slavenbeul' kreeg, omdat hij zeer fanatiek was in het naar Duitsland sturen van jongens en mannen voor de Arbeitseinsatz. Het is de RVV duidelijk dat er iets moet gebeuren. Eerst wordt bekeken of het mogelijk is brand te stichten in het GAB. Wanneer dit onmogelijk blijkt wordt na uitvoerig overleg besloten tot liquidatie van 'de slavenbeul'. Op de bewuste dag wordt hij door enige leden van de RVV op het Rapenburg neergeschoten. De schoten blijken niet dodelijk te zijn geweest, maar de Duitse represailles zijn zeer streng.

De volgende dag worden 37 personen opgepakt. Drie mannen worden op lafhartige wijze vermoord. Mannen, voor wie men in Leiden en omgeving alleen maar hoogachtung had. Het zijn de 53-jarige H. Douma (hoofd der Eerste Leidsche Schoolvereniging, school Noordeinde), de 31-jarige arts Henri (Hans) Flu (de oudste zoon van prof. dr. P.C. Flu, hoogleraar in de Tropische Geneeskunde) en de 50-jarige dr. C. de Jong (conrector van het Gymnasium).

Hans Flu, Surinamer van afkomst, woonde van 1939 tot 1941 in Oegstgeest (Regentesselaan 59); nadien vestigde hij

Henri (Hans) Flu gedood bij 'De drie witte palen'.

zich als huisarts aan de Lammenschansweg 11 (later nr. 19).

Flu vindt de dood te Oegstgeest nabij 'De drie witte palen', de kruising oude rijksstraatweg Den Haag-Amsterdam/Haagse Schouwweg met aftakkingen naar Rijnsburg en Oegstgeest (Endegeesterstraatweg). Ooggetuige van de dood van Flu is broeder Adriaan Krom van 'Endegeest', die om half twee op de fiets van 'Endegeest' naar zijn huis gaat (J. Catslaan 49) in de Mors. Krom heeft de tegenwoordigheid van geest het nummer te noteren van de auto, waarmee Flu naar de plaats des onheils is gebracht, niet vermoedend dat hij over het gebeurde later getuigenis zou afleggen in het proces-Rauter.

De heer Douma werd gedood op de Kanaalweg nabij de fabriek van Van Wijk. De heer De Jong kwam om het leven op het Rapenburg, nabij Maison Bruins, op nr. 8; nagenoeg op dezelfde plaats waar daags ervoor de directeur van het GAB was neergeschoten.

Van de overige gegijzelden wordt een vader van veertien kinderen in vrijheid gesteld, terwijl Overste Trapman in krijgs-

gevangenschap wordt afgevoerd. De 32 resterende gegijzelden worden op woensdag 5 januari op transport gesteld naar de kampen in Vught en St. Michielsgestel. Onder de gegijzelden die naar Vught gaan bevinden zich de vader van de vermoorde Hans Flu, en prof. Cleveringa. Beiden worden voor de tweede keer in deze oorlog als gevangene weggevoerd. De zwaar beproefde en zieke Flu mag per 22 januari 1944 naar Leiden terugkeren. Onder de gegijzelden die naar St. Michielsgestel gaan bevindt zich H.W. Borgerhof Mulder, waarnemend geneesheer-directeur van 'Endegeest', en P.M. de Planque, als chirurg verbonden aan het Diaconessenhuis. Tijdens de afwezigheid van Borgerhoff Mulder (die een half jaar zal duren) treedt dr. H.C. Jelgersma op als waarnemend directeur.

Indië is ver weg

Het is wonderlijk te zien hoe mensen met heel verschillende achtergronden elkaar vinden door het feit dat zij in hetzelfde dorp wonen en zich willen inzetten voor dezelfde goede zaak.

Zo zijn daar in Oegstgeest de 23-jarige Leny Visser en haar broer Jan, 30 jaar oud, die geestelijk verzorger is (Frederik Hendriklaan 2). Onder leiding van Leny Visser, die contacten heeft met de Talboo-groep, is er een aantal Oegstgeestenaren dat bonkaarten verzorgt voor onderduikers, het illegale 'Trouw' en 'Het Parool' verspreidt, en onderduikadressen zoekt voor Joodse kinderen.

Tot de groep van Leny Visser behoren ondermeer twee jonge mannen en een jonge weduwe, die ver van Oegstgeest geboren zijn, maar al geruime tijd in het dorp wonen. Zo is daar Jansje

Rugebregt-Bauwens, geboren in Moeara Enim (Nederlands-Indië), die met haar drie jonge kinderen in een bovenhuis woont (Geversstraat 42). Haar man, geboren te Ambon, overleed op 20 oktober 1942.

Jansje heeft veel steun ondervonden van Herman Rugebregt, familie van haar man, wiens wieg ook in Indië stond, namelijk op Ternate. Herman, nu 23 jaar oud, kwam voor zijn studie naar Nederland; hij woont Oranjelaan 27, waar hij en een Indische medestudent onderdak kregen bij mevrouw

A.J. Kort-Kruyt. Mevrouw Kort heeft zelf lang in Indië gewoond en is begaan met het lot van deze mensen, die sedert de Japanse overheersing geen enkel contact meer hebben met hun familie. Niet alleen Jansje Rugebregt houdt veel van de stille Herman, die nooit op de voorgrond treedt; ook haar kinderen genieten van zijn veelvuldige bezoeken. Zij noemen hem 'Omie', een verbastering van 'Oom'.

In 1943 kreeg Jansje Rugebregt de 25-jarige Frits Vels, geboren te Pekalongan, als vaste huisgenoot; ook Vels kwam voor de oorlog in verband met zijn studie naar Nederland. Jansje Rugebregt, Frits Vels en Herman Rugebregt zijn actief betrokken geraakt bij het werk van Leny Visser. Menigmaal brengt Leny Joodse kinderen naar het woonhuis Geversstraat 42; Jansje Rugebregt en Frits Vels verzorgen de kinderen tijdelijk, tot er een definitief onderduikadres gevonden is. In één geval zou dat 'tijdelijke' zich uitstrekken tot de periode van een jaar...

De bescheiden Herman Rugebregt heeft zelfs met andere verzetsdeelnemers, gehuld in een Duits uniform, een Duitse auto overvallen. Leny Visser kan bouwen op deze goede vaderlanders, die zich zo ver van hun geboortegrond bevinden.

Ook Piet Bijleveld, een andere vriend van Leny Visser, neemt deel aan het verzetswerk. Nadat hij op 18 juni 1942 achttien jaar werd heeft Piet een vals persoonsbewijs gekregen op naam van Piet Bakker; *die* is nog géén achttien en dus gevrijwaard van de Arbeitseinsatz. Piet Bijleveld is de zoon van mr. W.F. Bijleveld uit de Prins Bernhardlaan (pardon: Houtzichtlaan!), die via brieven zijn dochter Clara regelmatig informeert over de dagelijkse zorgen van de familie.

Leny, Frits, Herman en Piet hebben contacten in heel Nederland. Zij brengen Joden naar onderduikadressen, voorzien hen van distributiekaarten en kostgeld. Héél dichtbij, te Rijnsburg, bevindt zich een belangrijke contactpersoon. Het is Piet van Egmond (Piet Sik), die uiteindelijk niet minder dan 32 kinderen zal 'plaatsen'. Via Leny Visser heeft ook Phine Bijleveld kennis gemaakt met het echtpaar Talboo,

en de sympathieke 'Omie' van de kinderen Rugebregt leren kennen. Op verzoek van Leny, de spil van de groep, heeft Phine een meisje per trein naar Amsterdam gebracht. Daarnaast vond zij voor een jongetje tijdelijk onderdak bij de buurman van de familie Bijleveld, prof. dr. C. Westrate, hoogleraar staathuishoudkunde en statistiek. En Phine probeert steeds de 'eigen' onderduiker van de familie Bijleveld, Ernest Cassuto, bezig te houden.

Op 5 januari 1944 wordt Piet Bijleveld in de trein gearresteerd. Leny en hij waren op weg naar Nijmegen. Een Hollander, die de persoonsbewijzen controleerde, zag dat Piet's PB vals was. Hij wordt overgebracht naar het Oranje Hotel in Scheveningen. Later groeit de vriendschapsband tussen Jansje Rugebregt-Bauwens en haar huisgenoot Frits Vels (die vanaf september 1944 tot 18 mei 1945 deel zal uitmaken van de Binnenlandse Strijdkrachten te Leiden) uit tot een liefdesrelatie. Op 29 mei 1945 zullen zij in Oegstgeest trouwen. Jansje's kinderen hebben dan weer een vader. Het gezin wordt later nog verrijkt met twee kinderen.

Michiel Woelders en Harm Wolthaus: onder het oog van de NSB

Een andere Oegstgeestenaar, die zich sterk maakt voor het in veiligheid brengen van Joden, is Michiel (Chiel) Otto Woelders. Hij woont met zijn moeder en zusje Susan in de Toorenveltstraat 14.

Chiel Woelders studeerde Indologie, maar ook voor hem is studeren onmogelijk geworden. Reeds eerder ontmoette hij een vroegere studiegenoot, Kees Chardon, die actief betrokken was bij het werk van de LO in Delft. Chardon, die zijn illegale werk met de dood zou bekopen, heeft Woelders gezegd: "Het is nu geen tijd om te studeren".

Het contact met Chardon heeft Woelders ertoe gebracht vele onderduikers een veilige schuilplaats te bezorgen. Chiel Woelders werkt in Leiden op een klein filiaal van een accountantskantoor, en is daar de enige werknemer. Dat is een groot voordeel. Chardon kan hem telefonisch informeren. "Ik heb een portie zware shag voor je", is

een van zijn boodschappen. Dat betekent dat het om een Joodse onderduiker gaat. Een andere keer: "Ik heb nu wat lichte shag".

Chiel Woelders houdt de administratie bij voor vele kleine zelfstandigen uit Leiden en omgeving. Woelders is daarom veel op pad. Ook dát is een voordeel. Wanneer hij de klanten van het accountantskantoor bedient, kan hij ook de 'cliënten' bedienen, die hem door Kees Chardon worden toespeeld.

Er ontstaat een netwerk van mensen, die Woelders helpen, veelal richting Rijnsburg, maar ook naar adressen in andere plaatsen. Harm Wolthaus (Toorenveltstraat) is kapper in Rijnsburg. De Rijnsburger Siem Leenheer is bakker, en Jan Kromhout is een Rijnsburgse boer. Zij vormen de tussenstations voor het onderbrengen van vooral Joodse onderduikers, want Rijnsburg neemt heel veel Joodse mensen op. Zij zijn ook de tussenstations voor persoonsbewijzen en distributiebonnen. Waardevol in het geheel is de medewerking van de Rijnsburgse artsen Van der Laan en Leerink.

Soms schakelt Chiel Woelders een oude bekende in. Het is Arie Perfors, evenals de familie Woelders behorend tot het 'hersteld verband' van de nederlands-hervormde kerk. Arie en zijn broer Teun vonden gedurende de meidagen van 1940, toen zij als bewoners van de Rijnzichtweg moesten evacueren, onderdak bij de familie Woelders. Later werd met name Arie een geziene voordrachtskunstenaar op de bijeenkomsten van 'De Sleutelzee', een jongerengroep van het 'hersteld verband'. Hij zong met flair parodieën op bekende liedjes, zoals 'Er kwam een Tommy gevlogen', 'Jan Houzeemelaar' en het befaamde 'O, domme kleine schilder' (Hitler schilderde), een parodie op het 'O, lieve kleine jongen'. Deze spotliederen zouden later worden opgenomen in het 'Geuzenliedboek'.

Daarnaast onderhoudt Chiel Woelders contact met Leny Visser en Herman Rugebregt, die immers ook proberen Joodse mensen in veiligheid te brengen! Harm Wolthaus en Chiel Woelders nemen zelf

tijdelijk ook Joodse mensen op, onder het oog van een gezin met fervente NSB-aanhangers, dat aan de overkant van de straat woont.

Oegstgeest herbergt vele kleine circuits, waarin grote daden worden verricht.

Vertrouwen in Eibert Oostendorp

Eibert Oostendorp ondertussen heeft veel Joodse medemensen naar een veilig onderduikadres gebracht. Zijn tochten strekken zich soms zelfs uit tot België. Oostendorp werkt onder andere samen met mevrouw I.J.P. Beekenkamp-Visser (Warmonderweg 51), mevrouw M.C. Briër-Verhave (Spaargarenstraat), de heer Lorrier ofwel 'Ome Keesje' (Louise de Colignylaan), Leny Visser (Frederik Hendriklaan) en zuster M. Viëtor van het kruisgebouwtje (De Kempenaerstraat 42). Ze maken gebruik van allerlei vermommingen, waarbij verpleegstersuniformen, spalken, verband, en andere materialen van de kruisvereniging goed van pas komen.

Oostendorp levert nog steeds groenten en fruit aan de Duitsers, beschikt over zes verschillende persoonsbewijzen, maar zijn illegale activiteiten brengen hem toch in de Scheveningse gevangenis. Door bemiddeling van de hem bekende Duitse commandant van het vliegveld Valkenburg komt hij echter vrij.

Oostendorp geniet in Joodse kringen veel vertrouwen. Sommige mensen hebben hem via notariële akten gemachtigd 'alle daden van eigendom en beheer' namens hen te verrichten.

Het wantrouwen van de Oegstgeester burgerij jegens Oostendorp is echter groot. Zó groot dat hij zich na de bevrijding, in het kader van de opsporing van landverraders, op het Oegstgeester raadhuis zal moeten verantwoorden. Dán pas blijkt waar Oostendorp zijn quasi Duits-vriendelijke houding voor had gebruikt. Later zal hij de persoonlijke verontschuldigheden aangeboden krijgen van de voorzitter van de opsporingsdienst.

Buren in de Emmalaan

De fysisch Arie Bijl heeft zich, nadat hij een jaar in Leiden woonde, per 28 decem-

ber 1943 weer in Oegstgeest gevestigd (Emmalaan 32). De buurman van Bijl, de 32-jarige 1e luitenant der Artillerie Jan Bunschoten, heeft in het najaar van 1943 geprobeerd naar Engeland over te steken. Bunschoten, lang van postuur, was een opvallende verschijning in Oegstgeest; zeker wanneer hij, te paard gezeten, door het dorp reed.

Bunschoten is in Duitse handen gevallen; hij 'logeert' nu - evenals Piet Bijleveld - in het Oranje Hotel te Scheveningen, waarvandaan hij vermoedelijk naar een concentratiekamp zal worden overgebracht. Deze dramatische gebeurtenis stemt Arie Bijl tot nadenken. Hij weet dat ook hij voortdurend gevaar loopt gepakt te worden. Tal van onderduikers heeft hij reeds verborgen en verzorgd. Het heeft Arie, de jongste van een gezin met zeven kinderen, nooit aanmoed ontbroken. De enige vrees van de 25-jarige Bijl is dat hij ook anderen in gevaar brengt, zoals zijn broer van de manufacturenwinkel in de De Kempenaerstraat, waar hij regelmatig onderduikers brengt; vanuit diens huis wordt ook het illegale 'Parool' verspreid.

Arie Bijl, doctor in de fysica, op de dag van zijn huwelijk.

Toch denkt Arie Bijl in het begin van het nieuwe jaar aan andere zaken. Op 7 januari 1944 treedt hij in het huwelijk met Agnes Beket uit Amsterdam. Na een korte vakantie keert Bijl met zijn vrouw terug naar Emmalaan 32. Zijn huwelijk is geen belemmering voor het verzetswerk. Dat gaat dóór.

Artur Werner als Russisch krijgsgevangene

Ondertussen vocht de bloemkweker Artur Werner als scherpschutter in Rusland tegen het Rode Leger. Maar langzamerhand veroverde dit leger de door Hitler als onneembaar verklaarde verdedigingslijnen, en trokken de Duitsers terug.

Werner wordt door de Russen krijgsgevangen gemaakt. In een lange rij marcheren de gevangengenomen Duitsers terug, dieper Rusland in, op weg naar een kamp. In het kamp wordt hij ziek. "Mijn vrouw weet niet eens of ik nog leef", denkt Artur.

Van Beek en Collee wederom gearresteerd

Dick van Beek en Willem Collee werden begin december 1943 al gearresteerd en naar de Heemraadssingel te Rotterdam gebracht (SiPo). Na korte tijd werden beiden ontslagen. Hun vrijheid bleek echter van korte duur. Op 20 januari 1944 ziet mevrouw Collee, die met haar dochter in de Geversstraat loopt, een Duitse overvalwagen het Wilhelminapark indraaien. "Zij zullen toch niet...?"

De Sipo meent redenen te hebben het tweetal, dat na hun vrijlating weer aan het werk ging, opnieuw te arresteren. Van Beek wordt gepakt in Oegstgeest, maar Collee is op dat moment in Voorhout. Om tijd te winnen vertelt men de Duitsers dat hij in Warmond is. Collee, intussen op de hoogte gebracht, is overtuigd van zijn onschuld; hij besluit *niet* onder te duiken. Zo wordt ook hij gearresteerd.

Van Beek en Collee brengen de nacht van 20 op 21 januari door op het politiebureau te Leiden. De volgende morgen, om kwart voor tien, worden zij aan elkaar geboeid en lopende naar het station gedirigeerd; vandaar gaat de reis per trein naar Rotterdam. Na een vernederend en afmattend verhoor op de Heemraadssingel worden zij ondergebracht bij de Rivierpolitie, waar zich sedert 12 december ook Van der Aar, Gijs van den Aamele, Jacob van der Luit en Arie Zonneveld bevinden.

Voor Van den Aamele, Van Beek en Collee is dit het begin van een langdurig verblijf in diverse kampen. Dick van Beek draagt de

verlovingsring, die hij van Tootje van den Oord heeft gekregen.

Enkele overvallers Oegstgeester distributiekantoor gearresteerd

Op 22 januari 1944 vindt de arrestatie plaats van Harm H. Gerssen en J. (Joep) Heijdra, en een dag later worden Albertus A.G. (Kappie) Hommerson en Cornelis Koetsier gepakt. De eerste drie worden er ondermeer van beschuldigd deelgenomen te hebben aan de overval te Oegstgeest, terwijl Koetsier het ter beschikking stellen van wapens aan de ploeg ten laste wordt gelegd.

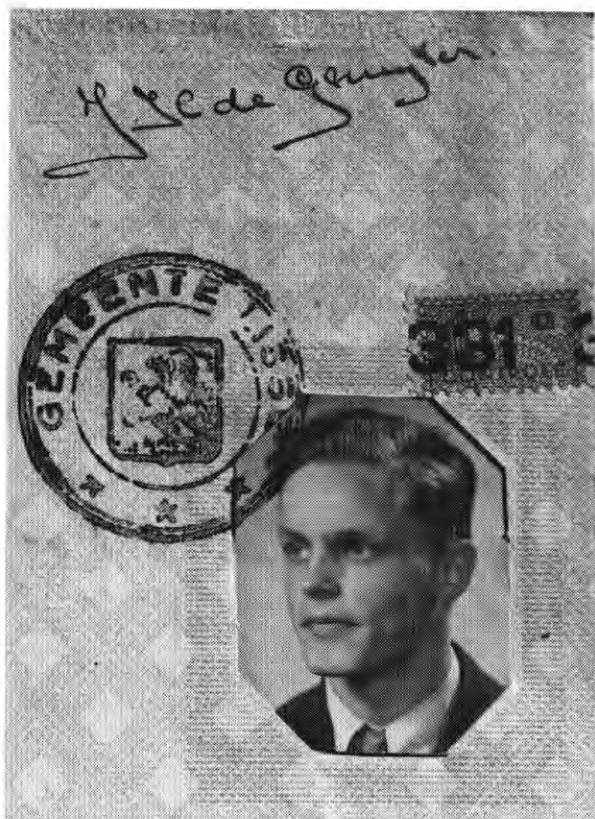
Deze vier mannen waren betrokken bij het werk van de knokploeg Koog-Bloemwijk (Noord-Holland).

Bitter is dat te Oegstgeest intussen medewerkers van het gemeentehuis en het distributiekantoor werden weggevoerd, die niets met de overval te maken hadden!

Driemanschap te Vught

In afwachting van de behandeling van hun zaak zijn Gijs van den Aamele, Dick van Beek en Willem Collee vanuit Rotterdam overgebracht naar het kamp Vught. Zij ontmoeten daar een bekende: Arie van Egmond, die in de De Kempenaerstraat een wasserij had. Van Egmond, eind juni 1941 reeds uit voorzorg gearresteerd vanwege zijn lidmaatschap van de CPN, heeft dan al een langdurige gevangenschap achter de rug; hij verbleef in Scheveningen en Schoorl, en in Haaren (bij St. Michielsgestel), waar hij de leiding van de wasserij kreeg. Na Haaren volgde Vught; ook hier heeft Van Egmond zich een redelijke positie weten te veroveren. Dit lukte CPN'ers wel vaker door het record, dat zij vestigden in langdurige gevangenschap en de onderlinge, vaak exclusieve solidariteit. Van den Aamele wordt ingedeeld in een groep, die werkzaamheden verricht bij de Moerdijk. Collee wordt aan het 'kruien' gezet: hoeveelheden grond en bouwmaterialen moeten met kruiwagens worden getransporteerd; zwaar werk voor degenen die dit niet gewend zijn. Onder de kruiers bevindt zich in deze periode ook de Leidse hoogleraar Cleveringa.

Van Beek treft het beter. Hij komt terecht bij het Philips-Commando, een 'filiaal' te Vught, door de directie te Eindhoven na overleg met de illegaliteit daar gevestigd. Men maakt er radio's, condensatoren, knijpkatten en scheerapparaten. Een voordeel is het binnenshuis werken, en niet onder leiding van een Duitser. Van Beek krijgt, omdat radio-techniek zijn specialiteit is, geen onaardig werk. Bovendien is het mogelijk via een Philips-employé contact met 'buiten' te onderhouden. Mevrouw Collee en Tootje van den Oord komen regelmatig naar Vught; zij brengen informatie van 'buiten' naar 'binnen', en omgekeerd. Een plaats bij het Philips-Commando is ook belangrijk omdat via de volledig afgestemde ontvangers informatie over het verloop van de oorlog kan worden verkregen. In Vught is er drie maal per dag appèl. In de vroege ochtend doemen drommen mensen op in het duister. Helle schijnwerpers verlichten de 'Appelplatz'. De gevangenen moeten zich opstellen in rijen van vijf

Een in Lisse 'afgegeven' persoonsbewijs van Hanco de Gruyter.

onder aanvoering van hun 'Vorarbeiter'. Nadat het ritueel van het controleren van aantallen, met het nodige handgeklap en geschreeuw van commando's, is voltrokken, wordt bevel gegeven af te marcheren: 'Bauernhof', 'Philips', enzovoorts. In onafzienbare rijen trekken de gevangenen naar hun werkplek. Het appèl herhaalt zich tussen-de-middag en aan het einde van de werkdag. De Philips-groep krijgt 's middags op de eigen afdeling de zg. 'Philiprak', die niet slecht van kwaliteit is; hierdoor is deze afdeling tevens verschoond van het middag-appèl. 's Avonds, als 'Philips' het kamp in marcheert, vraagt iedereen naar het laatste - via de ontvangers verkregen - nieuws.

Ook het avond-appèl speelt zich af in winterse duisternis; dit slot-ritueel - dat menig keer nodeloos wordt gerekt - is voor velen een ware beproeving. Het enige lichtpunt hierbij is het uitroepen van de 'Paketholer'; wie een pakje heeft gekregen kan dat afhalen bij de 'Poststelle'.

Ook vanuit Oegstgeest worden pakjes naar Vught gestuurd, onder andere door de groep Talboo. Bakker Jan van Velzen, die aan de Geversstraat een bakkerij heeft nabij de kruidenierszaak van Van Beek, zorgt elke week voor een brood. De moeder van Dick van Beek stuurt regelmatig grauwe erwten. Soms komt er een medicijnflesje van de Rijnsburgse arts Van der Laan, voorzien van het opschrift 'voor uitwendig gebruik'; daarin zit ... jenever! En in tubes tandpasta kunnen zich briefjes bevinden...

Parool-bulletin voor Leidens omgeving

De Oegstgeestenaar Hanco de Gruyter was, nadat hij zijn studie aan de Delftse Technische Hogeschool moest staken, enige tijd ondergedoken in het midden des lands. Omdat zijn onderduikadressen hem onvoldoende veiligheid boden, is hij begin 1944 teruggekeerd naar zijn ouderlijk huis (Laan van Oud Poelgeest 36). Op de zolderverdieping maakt Hanco een verborgen ruimte achter een groot paneel, waar hij luistert naar verboden zenders. Hanco noteert de berichten en geeft deze door aan Daan Wagner, een Leidse student, die

verblijft bij de familie James (Laan van Arenstein 35). Met Eric James, de zoon des huizes, onderhoudt Hanco ook contacten. Daan Wagner typt de berichten over op een stencil. Dat stencil gaat vervolgens naar Theo de Josselin de Jong in de Dorpsstraat, de zoon van de hoogleraar. Op de stencilmachine dáár wordt een krantje gemaakt, dat verschijnt als een regio-editie van 'Het Parool'. Aanvankelijk heeft het blad de naam 'Radionieuws' en wordt onderaan vermeld 'Uitgegeven in samenwerking met het Parool'. Even zou het blad 'Parool-Nieuws' heten en uiteindelijk zullen vele afleveringen van 'Het Parool - Speciaal bulletin voor Leidens omgeving' gestencild worden.

Het zusje van Hanco de Gruyter, Marlise, helpt bij de verspreiding van het blad. Zo ook Ineke Kobes, Hanco's latere echtgenote, die bij een tante in de Julianalaan woont.

Hanco, Eric James en Theo de Josselin de Jong zullen later deel uitmaken van de Binnenlandse Strijdkrachten Oegstgeest. Maar zover is het nog lang niet, in februari 1944.

Liesje Bos op een nieuw adres

Liesje Bos ondertussen verblijft op een nieuw adres, omdat het bij Nel en Arie de Koning aan de Schelpenkade - na een bezoek van de SiPo - te gevaarlijk werd. Ze vond onderdak bij een vrouw, die zich 'tante Meta' liet noemen. In tante Meta's twee grote, aan elkaar grenzende panden aan de Boerhaavelaan, tegenover het Academisch Ziekenhuis, waren nagenoeg alle kamers bezet door onderduikers. Liesje krijgt hier een slordig gestencild blaadje in handen, 'Het Dagelijks Nieuws', illegaal gemaakt en verspreid. Met gespannen verwachting kijkt ze elke dag uit naar dit nieuwsblaadje.

Uit veiligheidsoverwegingen moet Liesje een poosje 'binnen' blijven. Ze houdt dat niet lang vol. "Als Leiden niet meer veilig voor mij is, kan ik toch vanuit een andere basis opereren".

Verpleegster Liesje Bos gaat in een verpleeghuis werken in Heemstede, waar zij zich ook op andere wijze dienstbaar kan

maken. Zij maakt kennis met Rein van Kampenhout. "Mijn schuilnaam is Frits van Dongen", zegt Rein. "Ik ben voortaan je oom Frits. Ik kom jou in Heemstede persoonlijk 'pakjes' bonkaarten brengen op een tevoren afgesproken tijd en plaats. We kunnen dan samen oplopen, en jij zorgt voor de bezorging van de bonkaarten. We hebben in het Noordhollandse veel mensen te verzorgen en het is hard nodig dat iemand zoals jij ons daarbij helpt".

Liesje hoort dat Rein van Kampenhout al zijn tijd en energie wijdt aan de bevrijding van en het zorgen voor Joden en anderen, die in gevaar zijn. Bovendien verbergen hij en zijn vrouw Jobje thuis Joodse onderduikers.

Zo begint Liesje's werk voor het Oegstgeester verzet. Voor haar worden de ontmoetingen met 'oom Frits' door diens moed en geloof in de toekomst onontbeerlijk; vooral wanneer zij wordt gekweld door angst voor de bezetters, die haar dierbare familieleden hebben weggehaald.

Enkele daders Oegstgeester overval terechtgesteld

Het Handelsblad van 23 februari 1944 vermeldt dat het Politiestandrecht te Amsterdam op 22 februari de volgende Nederlandse staatsburgers als saboteurs ter dood veroordeeld heeft: vishandelaar Harm Gerssen, chauffeur Willem van de Kamp, controleur en voormalige politiebeambte Jacobus Heijdra, stuurman Albertus Hommerson, kapper Jan Eshuijs, bakker Cornelis Koetsier en sportleraar Gerhardus Docter. "Het vonnis is voltrokken", zo luidt de mededeling aan het slot van de namenlijst.

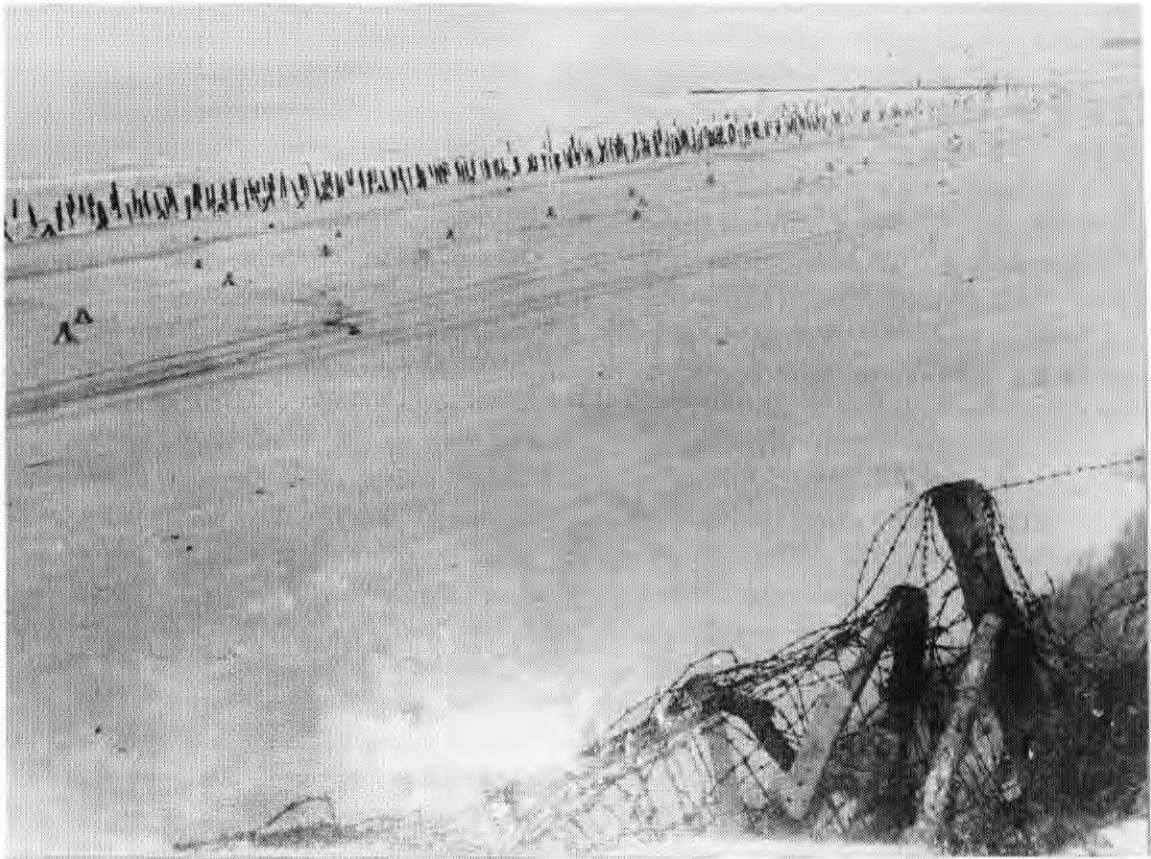
Gerssen, Van de Kamp, Heijdra en Hommerson zijn ondermeer ter dood veroordeeld voor hun aandeel in de overval op het politie- en distributiebureau te Oegstgeest op 9 november 1943 en op het postkantoor te Purmerend op 11 januari 1944. Zij werden te Overveen gefusilleerd.

De Atlantikwall en de Oranjelaan

De Duitsers hebben al in 1942 een begin gemaakt met het aanleggen van een stelsel van kustverdedigingswerken, dat zich moet

gaan uitstrekken van de Spaanse grens tot de Noordkaap. Deze 'Atlantikwall', bedoeld als bescherming tegen een invasie van het Europese vasteland, wordt gebouwd onder leiding van de Organisation Todt (genoemd naar Reichsminister dr. Todt), een Duitse para-militaire organisatie, gespecialiseerd in civiele techniek. Honderdduizenden in het kader van de Arbeitseinsatz geronselde arbeiders bouwen in tal van landen allerlei versterkingen, betonnen bunkers, en wat dies meer zij. Ook een Oegstgeester aannemer werkt (vrijwillig) voor deze organisatie. In verband met de bouw van bunkers langs de Zuidhollandse kust vordert de Organisation Todt voor haar zwart geüniformeerde medewerkers op 7 maart 1944 in de Oegstgeester Oranjelaan de woningen nummer 9, 11, en 13, bewoond door de families Stoffel, Hof en Milikan, terwijl de garage van nr. 15 (familie Moolenaar) eveneens gevorderd wordt. De families worden elders in het dorp

ondergebracht; zo krijgt de familie Stoffel onderdak bij mevrouw Van Elsen in de oude pastorie. Voor bescherming bij luchtaanvallen laten de Duitsers van Todt en hun Nederlandse handlangers een betonnen schuilkelder bouwen in het Bos van Wijckerslooth. Via een bruggetje kunnen ze de schuilkelder vanuit de achtertuinen van de gevorderde woningen bereiken. Ook op andere plaatsen in het dorp worden schuilkelders gemaakt, zoals op het plein van de rooms-katholieke school en achter de nabij gelegen oude pastorie. Voorts krijgt het dorp een steeds grimmiger aanblik door mitrailleurstenen, versperringen, enz. Net zo zwart als de uniformen zijn de twee Citroëns Traction Avant, waarover de mannen beschikken. Jammer is alleen dat Citroën de naam zo zichtbaar op de auto voert. De naamplaatjes halen de Duitsers eraf. 'Citroën' is immers genoemd naar de grondlegger van het bedrijf, de Nederlandse Jood Paul Citroen!

Sedert mei 1942 mochten de Nederlanders de kust en de duinen niet meer betreden. De hernieuwde kennismaking met het strand in 1945 zal een onaangename verrassing zijn. De zee rolt dan aan tegen de 'asperge-velden', die de kust moesten verdedigen tegen landingen.

De Julianalaan

Te Oegstgeest hebben enkele mensen inmiddels een begin gemaakt met het in de war sturen van het Z-kaartensysteem, waarmee juist beoogd werd op gemakkelijke wijze arbeiders voor Duitsland te werven. Aart en Chrétien Breebaart wonen bij hun ouders, Julianalaan 21. Chrétien werkte eerder al samen met Willem Collee, maakte kennis met het werk van de groep Talboo, bracht (extra) distributiebonnen naar verschillende plaatsen in het dorp, en zo kwam van het een het ander.

Nu worden er in huize Breebaart, in het verlengde van het werk van de groep Talboo, kaarten gemaakt die een plaats zullen krijgen in de kaartenbakken van het Arbeidsbureau te Leiden. Kaarten ten name van gefingeerde personen, of op naam van bestaande personen die werken in gefingeerde bedrijven. Het is de kunst om vooral de orde te verstoren in bedrijfs-groepen, waar men weinig kans op vrijstelling maakt. Het op het Arbeidsbureau te hanteren systeem wordt waardeloos door deze falsificaties. Chrétien en Aart worden bij deze werkzaamheden geassisteerd door Anneke Westerbrink, de verloofde van Chrétien.

Anneke Westerbrink woont samen met haar zusters Corrie en Hennie (Julianalaan 16). De Talboo's zijn voor de zusjes Westerbrink, die geen ouders meer hebben, goede bekenden. Hun huis fungeert voor de heer en mevrouw Talboo menig keer als nachtelijk onderduikadres, wanneer zij zich op Emmalaan 83 niet veilig voelen. De Talboo's gaan 's avonds vaak naar de Julianalaan in gezelschap van politie-functionaris Eef Massink, die hun een warm hart toedraagt.

Zo gebeuren er dingen in de Julianalaan, die het daglicht niet kunnen verdragen, maar wèl de goede zaak dienen, ook al werd de naam van de laan veranderd in Lindenlaan.

Een fietstochtje naar de Watersteeg

Via de heer Talboo heeft Chrétien Breebaart kennis gemaakt met Marinus Post. Nadat zijn broer Johannes in januari 1944 met een ploeg naar Breda

vertrok is Marinus met een eigen ploeg aan de slag gegaan vanuit de melkhandel van Linck in de Van Oldenbarneveltstraat. Tot de knokploeg van Marinus behoren ondermeer de Oegstgeestenaar J. Abspoel (uit de Mors), Piet Maaskant (Johan de Wittstraat) en Hugo van Wel (Lijsterstraat).

In het voorjaar werd Johannes in de Top-LKP opgenomen, waarna diens ploeg in Brabant bleef opereren onder leiding van Jan Wildschut, de man die met de gebroeders Post naar het westen kwam.

Marinus wil met zijn mannen een overval plegen op het distributiekantoor te Katwijk. Hij is een gedreven man. Zijn boerderij (nabij Kampen) werd op 27 juli 1943 overvallen. Er ontstond een hevig vuurgevecht, waarbij zijn kinderen zich niet onbetuigd lieten. Maar toen er een mitrailleur in stelling werd gebracht, konden zij het niet langer volhouden. Hoewel hij gewond raakte, wist Marinus te ontkomen. Zijn boerderij werd platgebrand en zijn vrouw en oudste zoon (17 jaar) gingen naar een concentratiekamp. Verbitterd om hun lot wil Marinus wraak nemen.

Chrétien Breebaart fietst samen met Marinus Post naar de Watersteeg in Leiden, waar de heer P. Kraaijenoord na zijn evacuatie uit Katwijk woont; Kraaijenoord werkt op het distributiekantoor van Katwijk en heeft de groep Talboo al geruime tijd geholpen.

Breebaart stelt Marinus aan Kraaijenoord voor, die gevraagd wordt een afdruk van de kluisleutel te maken in kleizeep. Ondanks de scherpe bewaking van het distributiekantoor slaagt hij hierin.

Marinus Post en zijn mannen bereiden zich voor op de overval. Het toenemend aantal onderduikers vraagt om méér distributiebonnen.

Overval te Lisse

Ondertussen werd een overval beraamd op het bevolkingsregister van Lisse om persoonskaarten en distributiestamkaarten te pakken te krijgen. Medewerkers van de groep Talboo en een aantal mannen van Marinus en Johannes Post (waaronder Jan Wildschut) hebben zich bereid verklaard deze zaak op te knappen.

Chris Steenwinkel, die in Lisse de afdeling 'arbeidsbemiddeling' beheert, heeft zich bereid verklaard 'medewerking' te verlenen, om de overval te doen slagen. Maar dan moet er wel een onderduikadres gevonden worden voor hem, zijn vrouw Gerrie, en hun zes kinderen. Ambtenaren dienen zich toch te *verzetten* bij een dergelijke overval!

Chris Steenwinkel is in Oegstgeest geen onbekende. Hij is getrouwd met Gerrie Veenstra, wier broer Koos in mei 1941 is gearresteerd bij een poging vanuit Castricum naar Engeland over te steken; hij verblijft in het kamp Sachsenhausen. De familie Veenstra, intussen verhuisd naar de Raadsherenbuurt, heeft lange tijd in de Oegstgeester Emmalaan gewoond.

Jeanne Talboo, die de familie Veenstra kende uit de buurt, gaat op bezoek bij mevrouw Van der Horst in de

Duivenvoordestraat. Haar zoons waren tot nu toe actieve verzetsdeelnemers. Mevrouw Talboo is regelmatig te gast geweest bij de familie. "Misschien is de moeder bereid op andere wijze medewerking te verlenen". Mevrouw Van der Horst wordt véél gevraagd. "Zou u Chris en Gerrie, en misschien één van de kinderen, in huis willen nemen?" vraagt mevrouw Talboo. Het antwoord is bevestigend.

De overval te Lisse vindt plaats op de avond van de 15e februari 1944, wanneer op het gemeentehuis wordt overgewerkt. 's Avonds om kwart voor acht, kort nadat enkele ambtenaren het raadhuis zijn binnengekomen, gaan zes gewapende mannen naar binnen. Een kwartier later vertrekken ze met drie jute zakken, waarin de oogst: circa 9.000 kaarten van het bevolkingsregister, 80 paspoorten van in Duitsland tewerkgestelde mannen, en de administratie van de te Lisse verblijvende evacués. De ambtenaren, van wie de meesten van de overval op de hoogte waren, doen later tijdens de verhoren alsof zij van *niets* wisten. Wanneer de SiPo uit Rotterdam diezelfde nacht arriveert zijn de overgebleven kaarten van het bevolkingsregister in de oven van de nabije school tot as vergaan.

Het huis van mevrouw Van der Horst zal

aardig vol raken. Zoon Cees, die een half jaar ondergedoken was bij architect Kraan in de De Kempenaerstraat, durft het op 3 maart 1944 aan weer bij zijn moeder in te trekken. Korte tijd later arriveren - nadat zij tijdelijk op een ander onderduikadres verbleven - Chris Steenwinkel en Gerrie Steenwinkel-Veenstra met hun jongste kind Ko in de Duivenvoordestraat. Deze jongste zoon is vernoemd naar Gerrie's broer Koos, die in Sachsenhausen verblijft. Het gezin zal tot de bevrijding bij mevrouw Van der Horst blijven. De andere vier kinderen worden op verschillende adressen in Lisse ondergebracht. Twee-aan-twee mogen zij in de weekeinden naar vader en moeder in Oegstgeest. Hun tijdelijke pleegouders brengen de kinderen in kruiwagens, lopende, van Lisse naar Oegstgeest.

Schoolmelk en vitamine

Gebrek aan distributiebonnen is in Oegstgeest ook van invloed op de schoolmelkvoorziening. Evenals in het schooljaar 1942/1943 worden in 1943/1944 flesjes schoolmelk ter beschikking gesteld, maar er is één verschil: er moeten nu bonnen voor ingeleverd worden. Het aantal deelnemers loopt aanmerkelijk terug. Naar zal blijken komt mede hierdoor in het nieuwe schooljaar de melkvoorziening geheel te vervallen.

In de winter 1943/1944 werden gedurende tien weken twee maal per week vitamine-tabletten uitgereikt. Ook kreeg ieder schoolkind één keer een sinaasappel.

Overlijden Henk de Veer

De Engelandvaarder Henk de Veer is na zijn verblijf in Buchenwald, waar zijn gezondheid ernstig werd ondermijnd door het werken in de zoutmijn Dora, overgeplaatst naar het vernietigingskamp Majdanek bij Lublin. Henk werd ingedeeld in veld III, als politiek gevangene. Op 27 maart 1944 overlijdt Henk de Veer, ver van Oegstgeest, en ver van zijn ouders en zijn tweelingzus Koojsje, die in Indië door de Japanners zijn geïnterneerd. Wanneer de Russen eind juli 1944 na de bevrijding van Lublin het kamp Majdanek

Hendrik de Veer.

ontdekken durven zij niet te geloven dat wat hier gebeurde wáár is.

Later hoort Koosje de Veer van overlevenden van Majdanek dat haar tweelingbroer Henk de stervenden in het kamp liefdevol en bekwaam wist bij te staan.

Koosje de Veer gaat zèlf jaren later naar de plaats waar haar broer overleden is. Een zware gang.

De blauwe tram

Zouden de onheilsprofeten, die voorspelden dat ooit het tramvervoer gestaakt zou worden, gelijk krijgen? Toeschouwers, die zich op 5 april 1944 bevinden in de buurt van de brug over de Oude Rijn bij de Haagse Schouw, zijn hierover somber gestemd. Over de brug rijdt een werkmotorwagen van de NZH, met raillorries. Materialen worden afgevoerd. Op last van de bezetter moest het baanvak Den Haag-Scheveningen worden opgebroken. Is dit het begin van het einde?

De overval te Katwijk

Op 8 april 1944 gaat Marinus Post met zijn mannen naar Katwijk om de lang tevoren voorbereide overval te plegen op het distributiekantoor, dat is ondergebracht in het raadhuis. Wanneer zij de hal binnenkomen wordt een van de overvallers, de 22-jarige Piet Maaskant, door de dienstdoende 'foute' wachtmeester doodgeschoten. De anderen moeten, overhaast en zonder buit, vluchten.

Groot is de ontsteltenis in de Raadsherenbuurt, waar Piet Maaskant woonde, maar ook in Oegstgeest; Maaskant was een gezienne figuur in het dorp, vooral bekend vanwege zijn betrokkenheid bij het jeugd-dienstwerk van de nederlands-hervormde gemeente.

Voor Marinus Post is de dood van Maaskant en het mislukken van de overval een zware klap. Hij vertrekt naar de Veluwe, waar hij nog enkele overvallen zal plegen. In de zomer van 1944 verblijft hij in het 'Pas-op-Kamp', een door en voor onderduikers gebouwd ondergronds kamp achter de 'Pas-Op' tussen Nunspeet en Gorsel, door dennen onzichtbaar.

Een werkmotorwagen en raillorries op de brug over de Oude Rijn bij de Haagse Schouw. Materialen worden afgevoerd.

Piet Maaskant, lid van de knokploeg van Marinus Post.

De gebroeders Bonnet

De broers Joop en Wim Bonnet (Duinzichtstraat 13) zijn beiden actief in het verzet. Op een dag wordt het huis omsingeld door de Grüne Polizei, maar Joop is niet thuis, terwijl Wim zich via een vluchtweg bij de burens kan verbergen. "Wir kommen zurück", snauwen de Duitsers zus Ciska Bonnet toe. Wim kijkt - vermomd - uit naar zijn aanstaande schoonouders in Warmond, en Joop naar de zijne in Voorschoten. Joop draagt als vermomming een zwarte toog met een wit boord van rector Sondaal van 'Duinzicht', die het verzet regelmatig steunt. Onderweg vraagt iemand: "Eerwaarde, zal ik uw koffer even dragen?" Joop Bonnet kon door zijn werk op het distributiekantoor veel onderduikers van bonkaarten voorzien. Hij kreeg daarbij assistentie van de eveneens in de Duinzichtstraat wonende Paul van der Berg, die vaak opereerde vanuit het huis van zijn broer Mart in de Indische Buurt.

De adressen die je moet
beroepen om je klanten
te vinden zijn.
Het handbergens.
Slagerij Lange Pieterkerkhof
+ 6. 21.
Frij Driessen Terweeweg, hoek
Luykenwoordestraat, doe
je een brief in de bus.
Geadresseerd aan F. d. B.
J. v. Rossum met het
verzoek je een opgave te
wiltens sturen, hoeveel
hij nodig heeft.
Verder vraag je op't kerke
naar Vreeks namens mij
en vraag hoeveel lepels er
nodig zijn.
Dan moet je nog de ^{aan}
bekende adressen verzorgen.

en tegen het zeggen dat
hij er 2 sneer ribbet aan
omdat hij voortaan
de weg die via
Lange Brug verzorgd
worden ook moet
helpen.
Verder moet je verzorgen
Kaggegeller. Die
adres kan je krijgen
van Broekstra Geverst 4
(horlogemaker).
Dere zal je ook de spullen
spullen bezorgen.
Hierbij vindt je
een briefje voor hem.
Je hoeft hem niet te
vertellen hoe wie mijn
medewerkers zijn.

In een gesloten enveloppe, waarop vermeld staat 'Instructies' en 'te openen minstens 3 dagen na mijn verdwijning uit de samenleving' gaf Joop Bonnet aanwijzingen voor de voortzetting van zijn werk. De enveloppe zou pas in maart 1994 geopend worden...

Ook verblijft Paul regelmatig ten huize van zijn verloofde, Greet Driessen (Terweeweg 62). In geval van nood vindt hier uitwisseling van gegevens plaats; dit blijkt uit een brief die Joop Bonnet in een gesloten enveloppe ter hand stelt aan zijn verloofde Ali Duivenvoorden, voor het geval hij zou verdwijnen "uit de samenleving".

De gebroeders Duiverman

Adriaan (Kiek) en Pieter Duiverman, zoons van drukker Duiverman (Terweeweg), hebben gedurende de oorlog beiden werkzaamheden verricht op het distributiekantoor, zij het om verschillende redenen en in verschillende periodes.

Pieter, die van meet af aan een ambtelijke carrière ambieerde en in Oegstgeest als volontair ervaring opdeed op de secretarie, aanvaardde per 1 januari 1943 een functie op de secretarie in Hoogeveen. In september 1943 keerde hij terug naar Oegstgeest in verband met de vele razzia's in Drente.

Hij kreeg werk op het distributiekantoor en assisteert Klaas Veen bij het vervalsen van persoonsbewijzen.

De heer Talboo komt in deze periode regelmatig naar de drukkerij van Duiverman. Er ontstaat een vertrouwelijke relatie, resulterende in het doorspelen van bonkaarten van het distributiekantoor naar de familie Talboo, ten behoeve van onderduikers.

In april 1944 komt er een einde aan het werk van Adriaan op het distributiekantoor, waar hij gedurende de hele oorlogsperiode werkzaam was. Adriaan krijgt bericht van het gewestelijk arbeidsbureau te Leiden; hij moet op 17 april 1944 vertrekken naar het Duitse Erfurt. Zoals broer Pieter zijn werk in Drente de rug moest toekeren, zo moet nu Adriaan zijn werk in de steek laten. Hij gaat niet naar Duitsland, maar duikt onder; eerst in Voorhout en later in Oegstgeest en Leiden.

Nr. _____

Opdracht Nr. _____

Gewestelijk Arbeidsbureau Leiden

VERTREK naar 1943.
Duitschland op: 17 APR. 1944

DEN HEER
HERRN

Naam Duiverman Voornaam Adr. Wi.
Name Vorname

Geboortedatum 31.3.19 Beroep Beamter
Geburtsdatum Beruf

Laatst werkzaam als Beamter
Zuletzt beschäftigt als

Woonplaats Oegstgeest Straat Terweeweg Nr. 4 c
Wohnort Strasse Nr.

Gewestelijk Arbeidsbureau voor de woonplaats Leiden
Bezirksarbeitsamt des Wohnortes

Gehuwd, ongehuwd ledig ledig
Familienstand

Aantal der in gemeenschappelijke huishouding levende minderjarige kinderen
Zahl der im gemeinsamen Haushalt lebenden minderjährigen Kinder

Gedurende arbeidsamt Thüringen Station Erfurt
Aufnahme L.A.A. Bahnstation

Jan van Gilse wederom in Oegstgeest

Jan van Gilse en zijn vrouw komen op 8 mei 1944 voor de tweede maal naar Oegstgeest; wederom nemen zij hun intrek in de woning van prof. Escher. De hoogleraar zelf, die streed in de voorste gelederen van het Leidse Universitaire verzet, is (na Haaren) ondergedoken in Ginneken.

De Van Gilse's hebben niettemin aangenaam gezelschap. Zo is daar de nicht van de familie Escher, de 35-jarige Mies Rooseboom, die al vanaf 1933 bij haar oom en tante woont. Mies was een studiegenote van prinses Juliana; zij woonde tijdens haar studententijd met de prinses en enkele vriendinnen in 'Huis 't Waerle' aan de Katwijkse Boulevard. Mies Rooseboom zingt op muziekavonden van Bach tot Duparc, is biologe van beroep, maar werkt op dat moment in een andere functie in het Academisch Ziekenhuis; een uitstekende dekmantel voor haar verzetswerk. Na de oorlog zal Mies Rooseboom directeur worden van het Nederlandsch Historisch Wetenschappelijk Museum (sedert 1976 Museum Boerhaave) te Leiden.

Door bemiddeling van Mies Rooseboom, (ook) actief in het kunstenaarsverzet, hebben de Van Gilse's voor de tweede maal de verscholen oude pastorie aan de Dorpsstraat (later Groenhoevelaan 41) als onderduikadres.

Tevens zijn daar prof. Eschers zoon Rudolf (componist van onder andere 'Le Tombeau de Ravel') en diens vrouw Beatrijs; zij zijn weggebombardeerd uit Rotterdam en wonen nu in Rudolfs ouderlijk huis.

De Van Gilse's verbleven op een groot aantal onderduikadressen, waarbij zij zich veel moeite getroostten de muzikale composities (met name de opera 'Thijl') te behoeven. In 1943 logeerden zij enige tijd bij de beeldhouwer Mari Andriessen in Haarlem, in een sfeer van harmonie, waar men de liefde voor de kunst met elkaar deelde en bovendien bewondering had voor elkaars werk. Diezelfde sfeer zou hun verblijf te Oegstgeest hebben kunnen veraangenamen, ware het niet dat Jan en Ada van Gilse getroffen werden door het verlies van twee zoons, die actief waren in het verzet.

Rudolf Escher (1912-1980), wiens muziek nog vrijwel dagelijks via de radio te beluisteren is.

Maarten werd op 1 oktober 1943 gefusilleerd. Janric werd doodgeschoten op 28 maart 1944; kort daarvoor had hij zijn eigen vrouw uit de gevangenis van Arnhem kunnen bevrijden.

Van Gilse's vriend Gerrit Jan van der Veen, mede-oprichter van 'De Vrije Kunstenaar', bevindt zich elders op een onderduikadres. Bij een vluchtpoging na een mislukte overval op het huis van Bewaring te Amsterdam, die plaatsvond op 1 mei, verlamde een kogel zijn ruggegraat. Bij Jan van Gilse, die te Oegstgeest verblijft onder de naam Johan Willem Dudok van Heel, openbaart zich kort na zijn aankomst een ongeneeslijke ziekte. Soms zit hij in een fauteuil, maar vaker ligt hij in bed. Van Gilse is, naar lichaam en geest, een gebroken man.

Klaas Veen geschorst — kern LBD opgeheven

Per 8 mei 1944 wordt Klaas Veen, op 11 december 1943 gearresteerd vanwege het verboden bezit van distributiebonnen, geschorst als ambtenaar van de burgerlijke stand.

Diezelfde maand wordt de luchtbescher-

Een bonte verzameling distributiebonnen.

mingsdienst van Oegstgeest getroffen door een maatregel van de Duitsers. In de Terweeschool beschikte de dienst aanvankelijk over een uitkijkpost en een goede localiteit voor de uit vijf personen bestaande vaste kern. Nadat de uitkijkpost al eerder verboden werd, moet in mei 1944 in opdracht van de Duitsers de vaste kern plotseling worden opgeheven. In het vervolg zullen burgers de telefoon- en de alarmdiensten moeten gaan verrichten. De Oegstgeestenaren zijn over het algemeen bereid hieraan medewerking te verlenen. De nachtdienst, die vanwege de 'Sperr'-tijd duurt van acht uur 's avonds tot acht uur 's morgens, valt de meesten echter zwaar. Nog steeds houdt de LBD voorlichtingsavonden; de burgers zijn verplicht deze bij te wonen.

Honkbal-afdeling ASC opgerold

De honkbal-afdeling van ASC heeft zich in haar ruim één-jarig bestaan bijzonder in de belangstelling mogen verheugen. Het eerste team, waartoe enkele Leidse verzetsdeelnemers behoren, heeft zich serieus voorbereid op het kampioenschap. Maar in de vroege zomer van 1944 komt er een

einde aan het spel. Als gevolg van verraad moet de afdeling ophouden te bestaan. Er is onduidelijkheid over de verblijfplaats van de honkballers, die bij het verzet betrokken waren. Piet de Boer gaat naar de Mors, naar het huis van Eef van der Wal; zijn honkbalhandschoen ligt daar nog. Vader Van der Wal vertelt Piet dat zijn zoon door de SiPo is opgehaald.

Later blijkt dat Alex van Leeuwen vanaf mei 1944 tot het Nederlands Vrijcorps behoorde (dat later opgaat in de Binnenlandse Strijdkrachten). Hij verspreidde intensief illegale lectuur, transporteerde veel wapens en munitie, terwijl hij ook vaak aangewezen werd voor de bewaking van dit materiaal. Op een gegeven moment wordt hij gearresteerd.

De namen van Joop Kronenberg en Rini van der Werf zullen in mei 1945 vermeld staan op de appèl-lijst van de Binnenlandse Strijdkrachten Oegstgeest. Maar nu zijn Kronenberg en Van der Werf spoorloos. Ook de leider van de honkbalafdeling, Joop de Koning, is 'zoek'. Het is dezelfde 'De Koning', die eerder betrokken was bij het werk van geheim agent Emmer en marconist Ort.

Het vertrek van Molly Geertsema

Nadat Willem Jacob Geertsema een klein jaar werkte op het gemeentehuis komt er abrupt een einde aan zijn Oegstgeester periode. De Grüne Polizei zoekt hem. Op het gemeentehuis is men via omwegen op de hoogte van de op handen zijnde wegvoering van Molly. Wanneer op een dag het gevaar nadert, legt gemeente-ambtenares J.C. Cozijn een briefje op Geertsema's bureau, waarop het woordje 'Grüne' is geschreven. Geertsema staat op. Met zijn stramme been en een onbewogen gezicht ziet juffrouw Cozijn hem naar de uitgang van het raadhuis gaan. Buiten staat een auto gereed, waarbij hoofdwachtmeester/rechercheur A. Koerten achteloos heen en weer drentelt. Zodra Koerten Geertsema ziet verschijnen opent hij de portieren van de auto. De wagen rijdt snel weg. Even later arriveert de Grüne Polizei. Maar dan is Geertsema al gered.

Geertsema zal in het laatste oorlogsjaar actief zijn in het verzet te Rotterdam, evenals Adolfine Schoonenberg, die hij aan een persoonsbewijs heeft geholpen; deze

A. Koerten, die per 8 september 1944 tot corpschef zou worden benoemd. De foto is gemaakt na deze promotie, en na zijn verhuizing van de Hoge Morsweg naar de Nassaulaan.

Het uitreiken van een persoonsbewijs leidde tot het huwelijk van Willem Jacob Geertsema en Adolfine Schoonenberg in 1947.

gebeurtenis zou in 1947 leiden tot een veeljarig huwelijk.

Sloop woningen Haagsestraatweg

Vier woningen in 'de Slaagh' blijken de Duitsers in de weg te staan. Op 25 mei 1944 schrijft burgemeester Sikkens een brief aan de bewoners van de (huur)huizen Haagsestraatweg 12, 13, 14 en 15, waarin wordt medegedeeld dat zij hun woningen op uiterlijk 31 mei 1944 moeten ont-ruimen. De afbraak van de woningen zal op 7 juni 1944 voltooid moeten zijn, zoals blijkt uit een in het Duits gestelde brief van de Reichskommissar aan de burgemeester. 'Fatsoenshalve' wordt de te Oosterbeek wonende eigenaar van de woningen hieromtrent geïnformeerd.

De bewoners vinden onderdak in het nabij gelegen Morskwartier van de gemeente Leiden, waarna de woningen en een stenen loods van Rijkswaterstaat worden gesloopt.

De 6e juni — aanval en tegenaanval

De grootste operatie in haar soort in de geschiedenis is volbracht; de geallieerden - Britse, Canadese en Amerikaanse strijdkrachten - zijn op de 6e juni 1944 met succes aan land gegaan in Normandië.

Opperbevelhebber van alle troepen is de Amerikaanse generaal Eisenhower, maar de Britse generaal Montgomery voerde het opperste bevel tijdens de landing en bij het

vestigen van de bruggehoofden. Meer dan 4000 schepen waren, samen met enkele tienduizenden kleinere vaartuigen, bij de operatie betrokken, terwijl vele vliegtuigen parachutisten neerlieten. Na deze succesvolle acties neemt Eisenhower de leiding op zich.

De Duitsers zijn razend. In Nederland brengen zij 1500 gevangenen van de strafgevangenis in Scheveningen naar het concentratiekamp Vught. Onder hen bevindt zich de Oegstgeestenaar Joop van Elsen, die tot september in Vught zal verblijven, hetgeen nog niet het einde van zijn gevangenschap zal betekenen.

Op deze 6e juni, de dag die de uiteindelijke bevrijding inluidde, komt er een einde aan het leven van Gerrit Jan van der Veen. Hij werd gevonden op zijn onderduikadres en wordt met zes anderen, in de duinen bij Overveen, doodgeschoten.

In Nederland schrijven de illegale kranten over de fusillade van deze verzetsstrijders. In de officiële dagbladen maken de Duitsers melding van een nieuw wonderwapen. Het is een onbemand, cilindervormig projectiel, met een snelheid van 500 km per uur; het wapen, dat draadloos wordt bestuurd, wordt gelanceerd vanaf een betonnen baan of een ander hard wegdek. In de staart heeft het een rakethulpmotor. Op een tevoren vastgestelde tijd kan men het wapen laten ontploffen. Deze wapens, waarmee men veraf gelegen doelen kan bereiken, zullen worden gericht op de zuid-westkust van Engeland en op Londen. Het novum wordt aangeduid als de 'V1', afgeleid van 'Vergeltungswaffe 1'. Waarom V1? De Duitsers hebben een nog doeltreffender 'vergeldingswapen' in voorbereiding, de V2!

Een onbekend drama en bekende feiten

Te Oegstgeest wordt op 13 juni 1944, 's avonds om tien uur, een 18-jarige timmerman door het verzet vanwege verraad van illegale werkers doodgeschoten. Zijn overlijden wordt pas gemeld op 13 september 1945 door een tuinder uit Valkenburg.

De moeder van het slachtoffer woont in Wormer. Haar man overleed in 1942 in Duitsland. Hoe lang zal deze moeder in het ongewisse hebben verkeerd omtrent het lot van haar man en haar zoon?

Op 26 juni 1944 worden de panden Rhijngeesterstraatweg 163, 165 en 167, en kort daarna enkele achterliggende woningen en een schuur brutaalweg door de Duitsers gevorderd. Geen kwestie van leven of dood. 'Gewoon een feit'. Maar niet zo 'gewoon' voor de betrokkenen...

Nieuwe overval op Huis van Bewaring Amsterdam

Johannes Post voert in de top van de LKP besprekingen met intellectuelen, politici, hoge officieren, aristocraten. Hij heeft grote begaafdheden, Johannes Post, maar hij blijft de man die nooit aarzelde zelf het heft in handen te nemen.

Op 23 juni 1944 is het distributiekantoor van Haarlem overvallen, mede door Jan Wildschut, de persoonlijke vriend van Johannes. Wildschut werd gepakt en opgesloten in het Huis van Bewaring te Amsterdam.

Al drie maal trachtte Gerrit Jan van der Veen de gevangenis te kraken, omdat zich daar veel verzetsstrijders bevonden. Van der Veen heeft zijn pogingen met de dood moeten bekopen.

Brief van mr. W.F. Bijleveld aan zijn dochter Clara

Oegstgeest, 8 juni 1944

(...)Moeder zegt me je te waarschuwen, dat, volgens hetgeen Fien gisteren hoorde, er bij Palthe (...) 8000 beddelakens tegen f 3 per stuk zijn in beslag genomen, die daar waren om in japonnenstofjes te worden omgeschilderd. Lever dus geen lakens in!(...)

Maar nu zit Jan Wildschut daar gevangen. Johannes heeft geen rust meer. Hij moet en zal zijn vriend bevrijden.

Verskillende plannen worden ontworpen, uitvoerige besprekingen vinden plaats bij melkboer Linck in de Raadsherenbuurt, waarbij drie jongens van de KP van Marinus Post zich bereid verklaren Johannes en de zijnen (waaronder enkele Rijnsburgers) te helpen. "Er zal ons een kans geboden worden", zegt Johannes. "En die kans grijpen wij".

Johannes komt in contact met een Nederlandse bewaker, die zich in februari 1941 had aangemeld als vrijwilliger bij de Waffen-SS. In de loop van 1943 werd hij ontslagen uit de militaire dienst en aanvaardde een bewakersfunctie op de Weteringschans. De man wil zijn leven beteren. Via hem zullen de overvallers toegang krijgen tot de gevangenis. Johannes probeert de moeder van de bewaker als gegijzelde in handen te krijgen. "Hij zal toch de dood van zijn eigen moeder niet op zijn geweten willen hebben?"

Zelfs als deze zekerheid wegvalt - de moeder weigert mee te gaan - waagt Johannes het erop. De bewaker moet na de overval, die in de nacht van 14 op 15 juli 1944 zal plaatsvinden, in veiligheid worden gebracht. Johannes' broer Henk, predikant te Rijnsburg, zal om zes uur op de Rijksstraatweg bij Oegstgeest staan om de man naar zijn onderduikadres te brengen. In de vroege ochtend van de 15e juli bevindt Henk Post zich op de Rijksstraatweg. Hij wacht. Het wordt half zeven, zeven uur, half acht, nog later.... Hij keert terug naar Rijnsburg.

De overval is jammerlijk mislukt. Het Huis van Bewaring was een val. De SiPo wachtte de overvallers binnen op.

Op 16 juli 1944 wordt Johannes Post met zes kameraden naar de duinen bij Overveen gevoerd. Met hem nog acht andere gevangenen. Men dwingt hen op de grond te gaan liggen. Door schoten in de nek worden zij gedood.

Liesje Bos is jarig

Liesje Bos is nog steeds door de Talboo-groep 'gedetacheerd' in Heemstede;

Leesha Bornstein ofwel Liesje Bos.

regelmatig ontmoet zij om die reden Rein van Kampenhout. Op 18 juli is zij jarig en krijgt een brief van Rein, die - zoals vele brieven van hem - voor niet-ingewijden onbegrijpelijke boodschappen bevat. Liesje leest enkele passages nog eens over:

"Nu Liesje hierbij dan mijn hartelijke felicitaties. Ik hoop dat er op je volgende verjaardag vrede zal zijn. Koop met de ingesloten bonnen maar iets om 't te vieren. Net als vorige week had ik het Zondag erg druk. Maar in plaats van zeven waren er nu vier gasten."

Liesje begrijpt dat hij vier nieuwe onderduikers aan een verblijfplaats heeft moeten helpen. Ze leest verder:

"Ik wou dat ik een adres voor mijn Tante wist. Ze heeft een zenuwinstorting gehad en ze zou er een paar weken tussenuit moeten. Weet jij er misschien iets op?"

*Hartelijke groeten,
Je Oom Frits".*

Er is dus een vrouw, die van onderduik-adres moet veranderen. Hoe komt zij aan een nieuw adres?

's Avonds, als Liesje in bed ligt, kan ze vaak de slaap niet vatten. Eindeloze rijen onderduikers ziet ze aan zich voorbij trekken. Soms lijkt het een nachtmerrie. Hoe lang nog?

Ook 'Triumph' krijgt een brief

Kort hierna krijgt ook de Oegstgeester Harmonie 'Triumph' (in ruste) een brief. Het epistel, gericht aan secretaris J.H. Kuyken, en gedateerd 26 juli 1944, is afkomstig van de bestuurder der Leeken-groep Volksmuziek van de Nederlandsche Kultuurkamer. 'Triumph' wordt erop gewezen zich niet aangemeld te hebben...

"(...)Indien aanmelding achterwege blijft is de bestuurder genoodzaakt te adviseren disciplinaire maatregelen jegens het bestuur te nemen en de vereeniging op te heffen. Genoemde strafmaatregelen kunnen bestaan in het opleggen van hooge boeten aan de Bestuursleden persoonlijk."

Gelukkig komt het niet zo ver, dankzij een verklaring van opperwachtmeester A. Koot, waaruit blijkt dat 'Triumph' door de andere bestemming van het Patronaatsgebouw reeds sedert 1939 op non-actief is gesteld.

Lublin: een niet te geloven werkelijkheid

Met behulp van de Polen bevrijden de Russen eind juli 1944 de eerste stad in bezet Polen, namelijk Lublin. Eén dag na de bevrijding vinden de Sovjet-soldaten het vernietigingskamp Majdanek, de eerste fabriek van de dood die in de bezette gebieden wordt ontdekt. Wat over dit kamp vermeld wordt is zo onmenselijk en ongeloofwaardig dat de westerse pers, inclusief de BBC, de informatie voorlopig niet durft te publiceren. Hoeveel Joden hebben de Duitsers, als in een industriële onderneming, planmatig vergast en verbrand?

Op 6 augustus 1944 beginnen de Duitsers met de evacuatie van de concentratiekampen ten oosten van de Weichsel.

Distributiekring Oegstgeest krijgt nieuw onderkomen

De uitbreiding van de werkzaamheden van de distributiekring en de hiermee gepaard gaande personeelsuitbreiding eist een ruimere behuizing; per 1 augustus 1944 verhuist het bureau van Wilhelminapark 11 naar het recreatiegebouw van 'Endegeest'. Bij de oprichting van de dienst bestond het personeel uit het hoofd en drie ambtenaren. Na de vorming van een distributiekring liep het aantal ambtenaren op tot 21. Aan het einde van de oorlog zal het bureau 48 ambtenaren tot zijn beschikking hebben...

Vorming Binnenlandse Strijdkrachten

In de zomer van 1944 wordt een begin gemaakt met de vorming van de Binnenlandse Strijdkrachten (BS). De coördinatie van het verzet en het onder één leiding brengen ervan wordt sterk gestimuleerd door prins Bernhard.

Alhoewel de officiële vorming van de BS nog op zich laat wachten, zijn er in de regio verzetsdeelnemers, die zich beijveren voor de totstandkoming van de BS. Eén van hen is Piet Vromans, afkomstig uit Zoeterwoude, die evenals de Oegstgeestenaar Herman Ginjaar werkzaam is bij de Spoorwegen. Vromans en zijn medewerker Wim Stokhuijzen zijn in Leiden actief in het verzet, waar zij regelmatig verblijven bij Piet van Manen (Vliet 47); een plaats van samenkomst voor verzetsmensen. Van Manen, die regelmatig contacten onderhoudt met Oegstgeest, zou later in de Sectie Oegstgeest van de BS een leidinggevende rol spelen.

Van Manen, Stokhuijzen en Vromans hielpen met het drukken van het 'Dagelijks Nieuws', de verspreiding daarvan, verschaften onderduikers valse persoonsbewijzen, en zorgden voor onderduikadressen.

Het blijkt niet moeilijk voor dit driemanschap in de regio Leiden andere betrouwbare groepjes jongemannen te vinden, die onder een trapsewijs commando - volgens de voorgestane structuur van de BS - in de kritieke dagen vóór de bevrijding paraat

zullen zijn, temeer daar in tal van plaatsen (ook in Oegstgeest) al allerlei vormen van samenwerking tussen verzetsdeelnemers zijn ontstaan.

Om stoffen voor uniformen te verkrijgen zullen overvallen gepleegd moeten worden. Firma Kors in de Haarlemmerstraat heeft toegezegd dat de stoffen dáár gesneden kunnen worden. Dan moeten er thuisnaaiers gevonden worden, om de uniformen te maken.

Met de bewapening is het nog slecht gesteld. Deze bestaat in de regio over het algemeen slechts uit enkele 'echte' wapens (van gedeserteerde en ondergedoken Duitse militairen), voorts jachtgeweren (afkomstig van boeren en andere buitenmensen), dolken en ploertendoders. Maar hierin zal verandering komen!

Paul Segaar gearresteerd in de trein

Sedert april 1941, toen Paul Segaar onderdook, vrouw en zoon achterlatende in de Deutzstraat, heeft hij veel belangrijk werk gedaan. Hij vervalste persoonsbewijzen, zorgde voor klandestiene bonkaarten, deed zeer veel voor Joodse onderduikers, en was geruime tijd actief bij de plaatselijke afdeling van de LO in het Zuidhollandse Berkel. Op 15 augustus 1944 slaat het noodlot toe. Segaar wordt in de trein gearresteerd bij een controle van persoonsbewijzen, en op het Rotterdamse Haagse Veer gevangen gezet. Korte tijd later wordt hij overgebracht naar Vught, waar hij voor het laatst kans ziet bericht naar zijn vrouw te sturen. Zijn verblijf in Vught zal slechts van korte duur zijn.

Eerste wapendropping voor het verzet

Op de Veluwe vindt op 28 augustus 1944 de eerste wapendropping plaats; de geallieerden zullen het verzet in Nederland van wapens voorzien. Met behulp van parachutes dalen er bussen neer op de afgesproken plaats. Bussen met een overweldigende inhoud, compact en vakkundig volgestouwd. Gedemonteerde stenguns, munitie, handgranaten, pistolen, springstoffen, sabotagemateriaal, en ... sigaretten, chocola, tabak, biscuits, suiker, te veel om

op te noemen.

Er worden méér velden geselecteerd voor droppings. Via Radio Oranje zullen tevoren afgesproken berichten in code, zoals 'de rekening is nog niet betaald', de komende periode op vele plaatsen met spanning worden afgewacht.

Gerrit Wolkers, die na de meidagen van 1940 zijn burgerwachtwapen moest inleveren, zal geen nieuwe wapens meer nodig hebben. Ook geen BS-uniform. Gerrit overlijdt op 30 augustus 1944 aan difterie.

Driemanschap voorgeleid

De oud-medewerkers van het distributiekantoor Gijs van den Aamele, Dick van Beek en Willem Collee staan er niet best voor. Op 12 april 1944 reeds werden zij overgebracht van Vught naar de gevangenis aan het Wolvenplein te Utrecht, omdat hun zaak - en die van de heer en mevrouw Veen - dáár zou voorkomen.

De rechtszitting, die plaatsvindt op 29 augustus 1944, wordt bijgewoond door Harry Commijs (kassier waardemateriaal) en vele familieleden van de betrokkenen. 'Das Deutsche Obergericht' ontslaat mevrouw Veen van rechtsvervolging, maar komt ten aanzien van de overige voorgeleiden 'Kriegsdauert' (zo lang de oorlog duurt) niet tot een uitspraak. Wat zal de toekomst brengen?

Laatste transport uit Westerbork

Op 3 september 1944 gaat vanuit Westerbork het 68e en laatste treintransport met 1100 Joodse Nederlanders op weg naar het concentratie- en vernietigingskamp Auschwitz-Birkenau.

De Duitsers hebben van de 128.000 in Nederland wonende Joden 107.000 personen weggevoerd naar Sobibor of Auschwitz. Naar later zal blijken zijn 102.000 van hen in deze kampen omgekomen.

"Zij komen..."

Wat duurt het wachten op de bevrijders toch lang! Maar eind augustus 1944 gaan de geruchten van mond tot mond: "Zij komen..."

'Zij' zijn de bevrijders. De bevrijding nadert. De ogen van de mensen schitteren. Morgen, overmorgen, misschien over enkele dagen...

In Leiden houden de vier gevormde secties van de Binnenlandse Strijdkrachten i.o. zich paraat. De secties 3 en 4 (24 man)

verblijven een aantal dagen in de toren van de Pieterskerk, wachtend op de bevrijders. Hun geduld wordt zwaar op de proef gesteld. Henk de Groot, zoon van de dansleraar, houdt de stemming er nog enigszins in. "Wanneer is de stad nu van ons?" vragen de mannen zich af. De Duitsers zullen nu toch spoedig moeten vluchten?

Slachtoffers Oegstgeester bevolking in de periode 10 november 1943 - 4 september 1944

- Op 26 november 1943 overleed Antonius Hendrikus Josephus Knijnenburg te Berlijn-Tegel bij een bombardement, in de leeftijd van 19 jaar.
- Op 29 december 1943 overleed te Buchenwald-Weimar Nicolaas Gerardus Willebrordus Knijnenburg in de leeftijd van 24 jaar.
- Op 27 maart 1944 overleed Hendrik de Veer in het kamp Majdanek bij Lublin in de leeftijd van 22 jaar.
- Op 13 juni 1944 werd een timmerman in de leeftijd van 18 jaar door het verzet geliquideerd wegens verraad van illegale werkers.